

## STRAH OD TERORIZMA I TERORISTIČKIH AKATA MEĐU STUDENTSKOM POPULACIJOM

Izvorni naučni rad

Almir PUSTAHIJA

### Sažetak

**Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju):** Tematski i strukturalno, rad je inspiriran željom autora da naučnim metodama pokuša provjeriti da li stepen i količina proizvodnje straha od terorizma i vršenja terorističkih akata kod studentske populacije ima uticaja na (ne)postojanje značajnih razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada i postojanja interesa za informacijama o istim (korištenjem različitih vrsta medija kao izvora informacija o terorizmu), uzimajući u obzir spolnu strukturu ispitanika, geografsku poziciju obitavanja i dr.

**Ciljevi rada (naučni i/ili društveni):** Cilj rada bi se mogao definisati kao pokušaj da se istraživanjem straha od terorizma kao takvog, prvenstveno u Bosni i Hercegovini počne posvećivati veća pažnja kao naučnoj determinisanoj kategoriji, pored već postojećeg strateško-političkog ili češće novinarsko-senzacionalističkog pristupa.

**Metodologija/Dizajn:** Elementarne metode na kojima se temelji ovo istraživanje kroz testiranje hipoteza, bazirane su na analizi primarnih podataka prikupljenih anketnim istraživanjem, uz korištenje metode analize sadržaja, deskripcije, klasifikacije i specijalizacije, komparativne metode, te statističke metode uz obradu empirijskih podataka

**Ograničenja istraživanja/rada:** Ograničenja ovog istraživanja, eventualno, mogu proisticati iz nemogućnosti sprovođenja istraživanja u većem broju gradova (pored sprovedenog u Beogradu - R. Srbija; Splitu - R. Hrvatska; Sarajevu - Bosna i Hercegovina), uzimajući u obzir društveno okruženje koje je/nije utoliko izloženo terorističkom djelovanju ili terorističkim prijetnjama.

**Rezultati/Nalazi:** Istraživanje je provedeno na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu (Srbija), Pravnom fakultetu Sveučilišta u Splitu (Hrvatska) i studenata Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu (Bosna i Hercegovina) na uzorku od (N=1200) ispitanika, uvažavajući opći ambijent sigurnosne kulture i sigurnosnih (terorističkih) prijetnji, prilika i rizika na navedenim područjima. Rezultati su pokazali da je pol značajan prediktor straha od terorizma i terorističkih napada, kao i da postoje statistički značajne razlike u poređenju između tri države uzajamno, kada je u pitanju intenzitet straha od

terorizma i terorističkih napada, Pored toga nalazi govore da nema statistički značajne razlike u intenzitetu straha od terorizma i interesa za informacije o terorizmu i terorističkim aktima, osim u slučaju ispitanika iz Bosne i Hercegovine, kao i da ne postoji korelacija sa korištenjem medija u prikupljanju informacija o terorizmu i terorističkim aktima.

**Generalni zaključak:** Bez obzira na mjeru u kojoj je zastupljen, pokazalo se da strah od terorizma i terorističkih akata kao opći konstrukt postoji, zbog čega je važno i dalje provoditi istraživanja u ovom segmentu.

**Opravljanost istraživanja/rada:** Opravljanost rada leži u činjenici da on predstavlja jedan od začetaka naučno-istraživačkog opusa prije svega u domaćoj/lokalnoj naučnoj zajednici i najužem obliku u kome je definisana tema, te će zasigurno potaknuti buduća istraživanja iz ove oblasti.

#### **Ključne riječi**

strah od terorizma i terorističkih akata, sigurnost, studentska populacija

## **UVOD**

Sigurnost se ubraja u primarne ljudske potrebe, koje prerastaju u jednu od osnovnih životnih funkcija istovremeno predstavljajući permanentno djelanje u svim erama razvoja čovječanstva. Sigurnost bi se mogla promatrati i kao vizuelna prepreka koja dijeli dvije podjednako jake sile sa konstruktivističkim i destruktivističkim karakterom, uzimajući u obzir činjenicu da naspram sigurnosti postoji njegova suprotnost, odnosno nesigurnost, prijetnje itd.

Gledajući u tom pravcu Furedi (2005, s. 117) nesigurnost karakterizira kao življenje u strahu gdje je opasnost produkt djelovanja jedne prijetnje ili više vrsti prijetnje.

Kao digresiju na spomenuto, a kroz politički kontekst Kovačević & sar. (2013, str. 239-240) ističu da je sigurnost uvijek relativan koncept, i da je uslijed toga nesigurnost stanje gdje počinje politiziranje značenja sigurnosti.

No, vraćajući se ipak suštinski na polje prijetnji i stvaranja nesigurnosti, a promatrano iz kuta modernog globalizacijskog kontinuuma i suvremenih prijetnji sigurnosti, možemo sa sigurnošću ustvrditi da ta uloga pripada terorizmu, kao izvoru kontinuiranog ugrožavanja. U tom kontekstu terorizam po svom etiološkom i fenomenološkom određenju, ali i pragmatičnom aspektu ne dozvoljava posjedovanje ličnog prava da se živi slobodno bez straha i bojazni. „Strah od nepoznatog neprestano poziva na djelovanje koje je usmjereno na najgore scenarije“ (Furedi 2009, s. 127). Te situacije nam implicitno govore da pojedinac, ali i društvo u cijelosti ne mogu funkcionirati u takvim uvjetima, jer se po *defaultu* traži rješenje u otklanjanju prijetnji i potencijalnih ugroza.

Terorista u današnjem suvremenom svijetu može biti svatko, a teroristički akt može biti izvršen svugdje. Proizvodnja straha i rađanje osjećaja nesigurnosti u konačnici i jeste oružje terorizma. U tom kontekstu Erić (2007) ističe da je „strah osnovna emocija u prisustvu opasnosti koja je pretnja telesnom i psihičkom integritetu osobe. To je normalna reakcija i doprinosi čovekovom

prilagođavanju na date okolnosti i preživljavanju, i nastavlja da je strah determinišući činilac u životu čoveka koji utiče na razvoj ličnosti i dostizanje identiteta“.

Stangor (2010, str. 523-526) zaključuje da je strah primarna emocija, kao i sreća, tuga, iznenađenje, ljutnja i gađenje, što znači da se u različitim kulturama izražava na isti ili sličan način. Strah kao emocija nas oblikuje kao ličnosti i tjera nas da se krećemo naprijed, da budemo bolji, efikasniji, međutim ona nas zna i paralizirati. Naravno, teroristi to znaju i trude se to iskoristiti u svakom kontekstu. Mogli bismo s pravom konstatirati da proizvodnja straha nije isključivi cilj kod terorista, to je postao primarni oblik njihovog dejstva iz koga proističe da je isti postao uspješno oružje samo po sebi.

Strah od terorizma i vršenja terorističkih akata, kao i samo definiranje terorizma je deklarativno teško određivo i sveobuhvatno prihvatljivo, a uz to spada i u kompleksan društveni fenomen, ali i ogroman znanstveni izazov. Sam koncept postojanja samostalnosti straha od terorizma i vršenja terorističkih akata jeste jedan od glavnih izazova ovog rada, gdje će se pokušati deklarisati pojmovno određenje straha od terorizma i vršenje terorističkih akata prvenstveno kao sigurnosnog fenomena.

Sve navedeno će činiti okvir za predstavljanje rezultata empirijskog istraživanja percepcije straha od terorizma i terorističkih akata provedenog na Pravnom fakultetu u Splitu, Pravnom fakultetu u Beogradu, Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije i Fakultetu političkih nauka u Sarajevu<sup>1</sup>.

Nakon samog prikazivanja istraživanja, a što uključuje njegovu metodologiju i uzorak (N=1200), te osnovna sociodemografska obilježja ispitanika, analizirati će se i glavne determinante intenziteta straha od terorizma i terorističkih akata.

Na takvoj empirijskoj osnovi uslijedit će rasprava rezultata istraživanja i ukazivanje na relevantnost nalaza u širem sigurnosnom kontekstu. Kroz takav aspekt će se dati odgovor na pitanja da li postoji značajna razlika u strahu od terorizma, obzirom na spol, akademski stupanj (kao indirektni pokazatelj informiranosti), geografsko područje obitavanja i dr. uzimajući u obzir društveno okruženje koje je/nije utoliko izloženo terorističkim napadima.

Osim toga, analizirat će se rezultati uticaja straha od terorizma i terorističkih napada kod ispitanika obzirom na njihovu konzumaciju medija, kao i da li percepcija straha i u kojoj mjeri utiče na pomenute, obzirom na vrstu medija kao izvora prikupljanja informacija o terorizmu.

Općenito promatrajući kroz istraživani fenomen negdje se nameće i pitanje da li smo zajedno (Bosna i Hercegovina, Srbija, Hrvatska) kao društva možda ušli u razdoblje *apatije, beznađa, prešutnog odobravanja negativnih pojava i okretanja glave od problema* ili je možda posrijedi vješto iskorištavanje strahova građana od strane vladajućih politika radi i zbog ostvarivanja rekli bi smo političkih ciljeva? Osim prethodnog dolazi i pitanje koje spada u kategoriju bitnijih kada je riječ o ovakvim ili sličnim problemima, a ono je: šta se treba učiniti da nalaze i spoznaje relevantnih znanstvenih disciplina proizašle iz empirijskih i teoretskih istraživanja, državne in-

<sup>1</sup> Autor se zahvaljuje prof. dr. Željku Radiću, doc. dr. Ratku Brnabiću, doc. dr. Matku Pajčiću, doc. dr. Ivanu Vukušiću, doc. dr. Luciji Sokanović, mag. iur. Tini Miletić i ostalom nastavnom osoblju s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, zatim doc. dr. Valentini Cvetković-Đorđević s Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, prof. dr. Nedžadom Korajliću, prof. dr. Jasminu Ahiću, doc. dr. Admiru Hadžikaduniću s Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, kao i doc. dr. Emiru Vajzoviću s Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu na velikoj pomoći u organizaciji opsežnog anketiranja studenata.

stitucije konačno počnu sprovoditi u praksi, a ne kao do sada voditi se reakcijama, osjećajima i nahođenjima političkih faktora?

Svakako da rad neće dati niti konačan niti sveobuhvatan odgovor na sva ta pitanja, ali će za sigurno potaknuti daljnja opća razmišljanja, kritičke osvrtne kao i nova empirijska istraživanja prijeko potrebna akademskoj i stručnoj raspravi.

## **STRAH OD TERORIZMA I VRŠENJA TERORISTIČKIH AKATA KAO SOCIOLOŠKI, PSIHOLOŠKI, KRIMINOLOŠKI I SIGURNOSNI FENOMEN**

### **Pojmovna određenja i konceptualne postavke**

Promatrajući širi kontekst i živeći u društvu straha, društvu nerazumijevanja, netolerancije, sukoba i ratova, biće od važnosti na početku ovog poglavlja dati općenito pojmovno određenje straha. Dakle, „strah bi bio psihički neugodna emocija, stanje uznemirenosti i zabrinutosti kao fiziološki odgovor na naslućujući ili prepoznati izvor opasnosti“ (Jojić i sar. 2002, s. 1243). Riemann u tom kontekstu ističe da strah: „pripada našoj egzistenciji i predstavlja odraz zavisnosti i znanja o našoj smrtnosti“ (Riemann 2002, s. 9).

Razmatrajući terorizam kroz sferu sigurnosti vidljivo je da postoji mnogo razloga za bojazan od istog, jer pored njegovog subjektiviteta, on može biti snažan uzrok nastanka i širenja straha. Željeni učinak terorizma upravo i jeste sijati strah i time izazvati promjene u ponašanju osoba.

Strah od terorizma i terorističkih akata možemo povezati kao strah od smrti, odnosno strah da se ne postane žrtvom terorističkog akta. Sam osjećaj totalne ranjivosti vuče za sobom i osjećaj bespomoćnosti kao dio prevladavajućeg pragmatizma stvari.

Mišić<sup>2</sup> sa psihološkog stajališta ističe da je strah veoma važna emocija zahvaljujući kojoj jedinka preživljava izbjegavajući opasne situacije koje bi mogle dovesti istu do povrede ili čak do fatalnog ishoda. Očitovanje straha može se okarakterisati u nekoliko oblika: zabrinutost, tjeskoba, nervoza, napetost, fobija i dr.

„Više nije neobično reći da strah može prouzročiti snažan osjećaj tjeskobe i nemira“ (Furedi 2008, s. 164). U tom pravcu Dimitrijević (1997, s. 185) ističe da kod osoba „postoje dva osjećanja, prva je vrsta straha reakcija na stvarnu opasnost (*eng. Fear; njem. Furcht*). Takav strah ima svoj uzrok, svoje tačno, subjektu jasno poreklo. Druga vrsta straha je osjećaj strepnje koji nije izazvan jasnom opasnošću, već potiče iz pogrešno opažene ili nejasne okoline (*eng. Anxiety; njem. Angst*)“. U našim jezicima kroz domen psihologije to bi se karakteriziralo kao racionalni-opravnani strah, odnosno iracionalni-anksiozni strah. Razmatrajući racionalne i iracionalne strahove primjećujemo da isti ne zavise od toga koliko su intenzivni, nego isključivo do kojih i kakvih posljedica može doći u slučaju da pojedinac zaista učini nešto od čega preza ili čega se boji. Usljed takvih činjenja moguće su i negativne posljedice tako da Todorov (2009, s. 13) skreće pažnju ali i opominje: „Strah postaje opasnost za one koji ga osjećaju i upravo zato ne smije se dopustiti da preuzme ulogu prevladavajuće strasti“.

<sup>2</sup> Dr. Vladimir Mišić, psiholog i psihoterapeut navodi da je „strah naš čuvar, čuvar naše bezbednosti i sigurnosti, da nije tako mi ne bismo preživeli kao vrsta. Da nije straha ljudi bi radili razne rizične i opasne aktivnosti. Ljudi se razlikuju po tome koliko su spremni da rizikuju i koliko su njihove procene rizika racionalne ili iracionalne.“ To ima značajne implikacije u svim važnim sferama života, kao što su zdravlje, ljubav, posao i sl. (Mišić, 2017).

Milardović (2013, s. 93) navodi da: „realni strah nastaje iz potrebe i nagona samoodržanja, kao reakcija na neku vanjsku opasnost. Radi samoodržanja našeg *Ja*. Danas je to strah od terora/ terorizma i ishoda globalizacije“.

Za iracionalne strahove možemo reći da su takve prirode koji se pojavljuju u podsvijesti osobe, a njihovo manifestno značenje je nerazumljivo. Za njih važi određenje da su teško podnošljivi, mučni, iscrpljujući i predstavljaju ogromnu sputavajuću snagu.

Pored toga Corsini i Auerbach (1996, s. 343; cit. u Milardović, 2013, s. 93) „Strah je emocija priznavanja svjesnog izbjegavanja često vanjskih, istaknutih opasnosti“.

Na osnovu ovoga možemo konstatirati da informacije i slike o terorističkim aktivnostima prozrokuju i izazivaju duboke strahove kod osoba, uzrokujući im svojevrstnu patnju. Strah koji se rađa u takvim trenucima može se manifestirati na različite načine, a što u konačnici uzrokuje poteškoće u svakodnevnom životu.

Pa stoga, a kao što smo ranije spomenuli razlozi nastajanja straha od terorizma i posljedica terorističkih akata jasno su povezani sa strahom od smrti, kao i da „nijedno područje društvenog života nije imuno na terorističku prijetnju, potakavši službenike i stručnjake da sve poimaju kao potencijalnu metu“ (Furedi 2009, s. 168).

U pogledu razgraničenja, ali i jasnijeg pojmovnog određenja neophodno je ukazati na različite konceptualne postavke, a obzirom da iste uvelike određuju sam pojam straha od terorizma. Naime, jedna je stvar strahovati od vlastite viktimizacije terorizmom, odnosno terorističkim aktom, a sasvim druga je pak stvar percepcija straha od terorizma i terorističkih akata kao ozbiljnog sociološkog problema. Kroz istraživanje straha od terorizma i vršenja terorističkih akata krajnji cilj je na određeni način odrediti uticaj prediktora straha sa stajališta sociodemografskih karakteristika ispitanika, i intenzitetu straha obzirom na konzumaciju medija i vrste medija kada je riječ o informacijama o terorizmu i terorističkim aktima. Također, jedan od općih ciljeva ovog rada mogao bi se odrediti i kroz stavljanje većeg naglaska na percepciju terorizma i haotičnosti vršenja terorističkih akata kao sve *masovnijeg rizika suvremenog svijeta*, koga bi naravno trebali prevenirati i svesti na što manji mogući rizik. Idući ka takvoj uvertiri, Šegvić u pravom kontekstu (2009, s. 670) ističe da „istodobno, terorizam udara u srce društva zbog nepredvidljivosti i baš u tom smislu su terorizam i društvo rizika povezani“.

Strah od terorizma se u najvećem broju slučajeva empirijski istraživao tek onda kada su nastupile posljedice, odnosno poslije samih izvršenja terorističkih akata diljem svijeta. Kao eklatantan primjer imamo Sjedinjene Američke Države, gdje najveći broj istraživanja biva poslije 11/9, u kontekstu viktimizacije. Kroz takva istraživanja nastaje prava bujica inicijativa za veća i obuhvatnija prava žrtava, koja su nastupila poslije konkretnih terorističkih dešavanja.

U tom pogledu je od izuzetne važnosti razgraničiti lični strah od terorizma odnosno strah od vlastite viktimizacije terorističkim aktom, u odnosu na percepciju straha od terorizma kao sve rasprostranjenijem društvenom fenomenu. Pa, tako, s jedne strane postoji općenita zabrinutost vezana za percepciju sigurnosti kao takve, a koja je produkt medijskih izvještavanja, njihovog načina, modela plasiranja informacija, koja ostavlja određenu zabrinutost, dezorganizaciju društva u kojem živimo, za razliku od realne procjene rizika od mogućeg ličnog postanka žrtve terorističkog akta. Mogli bi konstatirati da se tu radi o osjećajima nesigurnosti i općim strahovima, što se opet dovodi u kontekst odsustva sigurnosti. Također, da ne bismo ostali nedorečeni, postoji naravno i lična zabrinutost, odnosno individualni strah da se ne postane žrtva

terorističkog akta. U svrhu toga još je jednom bitno napomenuti da kako u pojmovnom, tako i konceptualnom kontekstu trebalo razlikovati strah od terorizma i terorističkih akata naspram samog osjećaja nesigurnosti.

Sa kriminološkog aspekta, a kada je riječ o samim žrtvama terorističkih akata, pomenut ćemo da američki znanstvenici kroz svoja empirijska istraživanja tradicionalno postavljaju pitanja u smislu da li postoji stvarna potreba za donošenje posebnih standarda za žrtve terorizma, što nam po pravilu nameće dilemu da li se njihove potrebe mogu razlikovati od žrtava od standardnog čina kriminalnog djelovanja, obzirom da terorizam kao takav i sam spada u kriminalno djelo?

Dovoljan razlog da imamo potvrđan odgovor na postavljenu dilemu stoji u činjenici da je usvajanje niza preporuka nedvosmisleno priznaje specifičnost situaciji žrtava terorizma, kako u svjetskim zakonodavstvima, tako i regionalnim i domaćim. Zasigurno bez imalo sumnje ovakva javna dimenzija na prethodno navedeno mogla bi se prepoznati kroz sferu solidarnosti, psihološko-sigurnosnog osnaživanja smjernica i restorativne pravde koji se ne smiju podcijeniti, obzirom na opseg predmetnog problema. Gledajući sa psiho-socijalnog aspekta i kroz posljedice masovnog stradanja od terorističkog akta bez moguće dileme da li patnja žrtve terorizma zahtijeva razliku u odgovoru u načelu, mora biti jasno da se provedba pomoći nakon terorističkih napada mora razlikovati od onog pojedinačnog zločina.

Osim navedenog postoji još jedna od dilema za žrtve terorizma, koji su po definiciji napadani smišljeno, proračunato kao predstavnici velikih skupina. Potvrda njihove viktimizacije podrazumijeva prepoznavanje tih činjenica. To dobiva veliku važnost u situacijama u kojima su teroristički napadi učinjeni u kontekstu ratnih događaja. Žrtve mogu percipirati, osjećati da su državne, odnosno preciznije žrtve političkih ciljeva, a ne žrtve kriminalnog djelovanja kroz teroristički akt. Nameće nam se trilema: da li se takve žrtve terorizma ubrajaju ili mogu ubrajati kao posljedica žrtava rata, žrtve terorizma kao takvog ili pak kao žrtve kriminalnog događaja?! Kako god bilo, spomenute moramo dislocirati u zasebnu grupu žrtava, i prema njima se odnositi sa posebnim pijetetom.

U širem kontekstu Casarez-Levison (Department of Justice, 2015) primjećuju „da se žrtve terorizma, kao i ostale žrtve zločina, kreću od statusa previktimizacije, preko viktimizacijske tranzicije do reorganizacije.“

Prema navodima *The Policy Centre for Victims Issues* (Victims of Violence, 2017) nudi se sveobuhvatna analiza različitih vrsta terorističkih žrtava. U tu klasifikaciju se ubrajaju *izravne ili glavne* žrtve koje su određene po principu sektora događaja, tj. mjesta ili neposredne blizine trenutka terorističkog napada. Druga grupa žrtava se odnosi na *žrtve volontere*, odnosno osobe koje su bile na mjestu terorističkog napada, kroz njihove profesionalne, stručne zadatke i poslove ili kroz volonterizam (policijski službenici, vatrogasci, pripadnici hitne pomoći, novinari i dr., koji se nađu takoreći prvi na mjestu terorističkog događaja). Sljedeća grupa žrtava je određena kao *indirektne ili sekundarne žrtve* (članovi porodice, prijatelji, suradnici izravnih žrtava). U sljedeću grupu se ubrajaju *zajedničke ili tercijarne žrtve*, odnosno žrtve koje nemaju uticaj na vlastitu dnevnu rutinu, svakodnevnicu ili imaju problema s pristupom u profesionalnim zadacima i aktivnostima. Također u ovu grupu se ubrajaju i osobe koje su pogođene izvještajima medija, slikama i videima koji se plasiraju putem istih, itd. Posljednja grupa su *ponovljene žrtve (RE: žrtve)*, i one određuju osobe koje su već ranije bile žrtve terorističkih napada, ponovo su traumatizirane novim napadom ili izvještajima o novim napadima i posljedicama tih napada i iste su često duboko pogođene medijskim izvještajima o terorističkim napadima

Razmatrajući fenomen straha sa sociološkog aspekta i njegovim proučavanjem u sferi terorizma, možemo reći da ono proizilazi iz društvene uloge istog i njegovog potencijala kroz motivacijsku ulogu. Posmatrano kroz taj segment da bi se iskoristila njegova motivacijska uloga, nepohodan je i nivo svijesti kod pojedinca kao određena osnova u njegovom iniciranju i aktivaciji u vezi tog problema.

U pravilu mogli bi reći da je stanovništvo kao takvo zatajno, latentno, ili pak dijametralno suprotno od toga, mudro, ako bi željeli biti direktniji po krilatici: *sapiens est, qui tacere datur - mudar je onaj koji zna pametno šutjeti*. Kada ih se na određen način zastraši, tek onda im se i probude strasti. Tada kod pojedinca dolazi do izražaja instinkt zaštite kao prvobitna reakcija na opasnost. Javljanje straha pojavljuje se još u najranijem dobu i razvoju pojedinca i spada u primarne emocije, jer njegova prisutnost traje tokom cijelog životnog vijeka kod čovjeka i ima važnu motivacijsku ulogu kroz sva životna iskušenja i izazove u njegovom bivstovanju.

Kada je riječ o ispoljavanju straha, tu možemo govoriti o tri nivoa ispoljavanja straha i tri motivacijske funkcije straha:

- fiziološkom,
- socijalnom i
- duhovnom nivou (Nikić, 1994, str. 43-67)

Fiziološko ispoljavanje straha uz prateće reakcije psihosomatskog karaktera daje nam sliku instinktivne reakcije ili nagona lične prirode koji ima veliku motivacijsku ulogu kod pojedinca.

Strah iz ugla duhovnog nivoa tu svoju motivacijsku ulogu ispoljava u naučnim, religijskim i drugim parametrima, kao i kroz određena pitanja, kriterije, trendove, i odgovora na navedeno koji se pojedincu samo nameću ili koje osjeća.

Govoreći o socijalnom nivou i strahu koji nam stiže u kontekstu takvih društvenih odnosa i procesa, a koje uzimamo kao relevantne za društveni život uopšte, možemo reći da iste primjećujemo kroz oblike odnosno sfere obrazovanja, vaspitanja, socijalizacije, profesionalnih i drugih odnosa i procesa. Istovremeno, motivacijska uloga i snaga straha proizilazi iz vlastite svijesti i našeg bića kao takvog, odnosno naših ograničavajućih faktora ili pak nedostataka, te težnjom i potrebom da se oni prevladaju, dovedu u stanje otklona.

Sa socijalnog stajališta strah provocira dvije posljedice: izolaciju i agresivnost. Stanje izolacije je takvo stanje koje se određuje kroz nestabilnost i ograđivanje od dodira sa okolinom. Javlja se uslijed količinski i vremenski dugom izlaganju strahu koji u sebi ne nosi predmetno određenje, a za posljedicu imamo odsustvo motiva pojedinca, njegovu neorganiziranost, nepovjerenje u vlastitu snagu, bezvoljnost, izgubljenost, letargičnost, pa i apatičnost.

Šijaković i Đukić (2011, s. 259) u tom kontekstu ističu: „u tim uslovima postoji izražena individualizacija, autosegregacija te disolucija integracije i kohezije“... pa se došlo do „situacije u kojoj je opšti defetizam postao normalno socijalno-psihološko, a opšta anomija normalno društveno-ekonomsko stanje“.

Druga posljedica straha na socijalnom nivou je agresivnost, a koja je u suprotnosti sa izolacijom. Rađanje agresivnosti se može odraziti kroz takoreći kratko i slabije izraženo izlaganje konkretnom i usmjerenom strahu.

U cilju boljeg razumijevanja posljedica straha sa socijalnog aspekta i motivacionog funkcionisanja istog, potrebno je reći nekoliko činjenica iz diskursa same anatomije straha.

U to ime, za strah možemo reći da je dvojako sažet. U prvi oblik ubrajamo *strah u užem smislu* (predmetni strah) a sa druge strane imamo *tjeskobu* kao predstavnika bespredmetnog straha.

Njihova odlika se ogleda u tome da proizvode veoma slične posljedice, ali su zapravo jedinstveni po svojim karakteristikama. Spoznati razliku između ova dva slična, a istovremeno nezavisna fenomena možemo na način svijesti o uzroku pojedinca, koja u konačnici određuje da li pojedinac osjeća tjeskobu ili strah kao takav. Kao što smo već pomenuli strah je predmetno određen, odnosno emocija sa uzrokom, dok tjeskobu suštinski određujemo kao bespredmetni strah. Tako možemo navesti i primjer, ako smo predmet fizičkog ili pak verbalnog napada na nekom javnom mjestu, strah se javlja kao posljedica koja je istovremeno i neminovnost, i on (strah) kao takav proizvodi emocije kroz osjećaj i doživljaj svjesnosti naše bojazni. Dakle, on je predmetno prisutan zbog spoljašnje opasnosti koja nam prijeti, koju možemo uočiti, vidjeti.

Emocionalna neugodnost doživljaja koju možemo uočiti, odnosno definisati kroz predmetni strah, sa druge strane može na osobnoj ali i društvenoj osnovi biti koristan jer nas na određeni način budi i stavlja u poziciju pripravnosti.

Emotivna negativnost koja može nastati kao uopšteni strah koji nema „*opipljivih karakteristika*“ jer njoj ne možemo uočiti konkretan uzrok oslikava se kao već spominjana tjeskoba. Tjeskoba kao takva dolazi zbog nečega čega nismo ni svjesni, odnosno zbog neke ugroženosti koja je nejasna, nevidljiva, povremeno i bez povoda. Iz ovoga proizilazi da se ista nalazi u samom pojedincu, odnosno samom njegovom biću koji ujedno sadržava i uzrok i posljedicu tog stanja, za razliku od straha koji uočavamo. Strahu kao takvom se možemo i suprotstaviti jer je on određen, fizički prisutan, definisan, uočen, dok je tjeskoba bespredmetna, bez motivacijske uloge, bez određenja i tu se suštinski i primjećuje razlika između ovih oblika.

Strah u nama pobuđuje takav osjećaj koji može biti pozitivna motivacijska snaga, inicijalna kapisla za naše akcije pri određenim dostignućima, ostvarenja, uspjeha, dok tjeskobu možemo okarakterisati i kao iščekivanje u pravilu bolno, pred određenom opasnošću.

Terorizam je globalni problem kojeg je nemoguće kontrolirati, a koji se jako i svakodnevno politizuje, pritom uzrokujući strah. „Strah pomračuje razum, pojačava osjećaje i demagoškim političarima olakšava da mobilišu javnost u korist politike koju žele provesti“ (Brzezinski, 2007). Terorizam predstavlja aparat za ostvarivanje ideoloških ciljeva pojedinaca ili grupe, ali i uz zloupotrebu religije, gdje se stvara negativan sigurnosni ambijent.

Moramo prihvatiti da je sigurnosno savršenstvo nemoguće, da ne postoji kao takvo, ali istovremeno da je nesigurnost u svezi posljedica koje se nameću i koje nosi sa sobom, obično svakodnevno neizbježni i opsjedajući u našim životima.

Sparks (2003, s. 204) navodi da „teroristi nisu uzrok nesigurnosti, niti stanja straha koje stvaraju, već život u strahu i u skladu s njim postaju njegova sredstva“.

Dimitrijević (1997:184) ističe: „strah je središna tema terora...on je i više od toga, jer se teroriskom dinamikom od sredstva postepeno pretvara u cilj. Pored toga i pre toga on je i njegov uzrok“. Događaji uzrokovani terorističkim aktima izazivaju duboke strahove kod osoba i zadaju im svojevrsnu patnju. U to ime Radosavljević (2009, s. 736) potvrđuje da „strah može proizvesti posledice koje mogu biti destruktivne za slobodu i dostojanstvo ljudi, ali i njihove živote“. Strah od terorizma se može dovesti u vezu sa strahom od viktimizacije, u konačnici strahom od smrti uzrokovanom terorističkim napadom.



Medijska eksploatacija terorističkih događaja u svakom smislu nudi osjećaj uplašenosti i bespomoćnosti. „ Što se u većoj mjeri osjećamo bespomoćnima, to će nam vjerovatnije biti teže oduprijeti se sirenskom zovu straha“ (Furedi 2008, s. 182).

## **OSVRT NA DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA STRAHA OD TERORIZMA I TERORISTIČKIH AKATA**

Kada je riječ o opusu naučnih istraživanja prije svega u domaćoj/lokalnoj naučnoj zajednici i najužem obliku u kome je definisana tema može se zaključiti da takva istraživanja nisu dovoljno zastupljena. Uopšteno promatrajući, strahu od terorizma kao takvom se u Bosni i Hercegovini posvećuje pažnja kroz strateško-politički ili češće novinarsko-senzacionalistički pristup, ali se kao naučno determinisana kategorija nedovoljno proučava, osim u pojedinim naučnim istraživanjima koji su obrađivali tematske cjeline uloge medija u širenju straha kao i straha od kriminaliteta gdje se je kroz rijetka pitanja doticalo terorizma i terorističkih akata. Prema dostupnoj literaturi, a kada je riječ o najužem znanstvenom, stručnom ili istraživačkom obliku, kojem pripada definisana tema, ista nisu pronađena, odnosno nisu dostupna relevantna domaća istraživanja.

Nadalje, istraživanja date tematske oblasti, odnosno oblasti straha od terorizma i terorističkih akata u svjetskoj javnosti mnogobrojna su, pa ćemo izdvojiti samo neke koje su u najužem obliku povezane sa znanstvenim istraživanjima straha od terorizma. Prije svih to su američka istraživanja koja su u najvećem broju slučajeva nastala poslije 11/9<sup>3</sup> i ticala su se pretežno viktimizacije žrtava i njihovom strahu od terorizma, odnosno posljedica terorističkih akata.

Preciznije rečeno istraživanja su se odnosila na žrtve i članove njihovih porodica sa stresnim efektima i datog utjecaja na njihov život u zajednici i odnos zajednice prema njima.

U fokusu tih istraživanja su utjecaji prediktora straha od terorizma, odnosno određivanje onih obilježja ispitanika koji u znatnoj mjeri koreliraju sa pokazateljima straha od terorizma. U gornjem domu uvriježenih prediktora straha od terorizma spada i demografsko obilježje spola ispitanika i demografsko određenje dobi ispitanika. Također tu bi mogli ubrojati i nacionalna, etnička, vjerska, rasna obilježja. Sve u svemu to je sa druge strane rezultat različitog pristupa metodologijama, odnosno stavljanja fokusa na konkretna istraživanja.

Pored izvedenih prediktora, za nijansu jače mogli bi reći da spadaju vrijednosni stavovi kada je riječ o strahu od terorizma i terorističkih akata. Tema koju se ne smije izostaviti kao prediktor straha od terorizma i terorističkih akata jeste i konzumacija medija, a koja istovremeno zaokuplja veliki broj istraživača bez obzira na predmetno istraživanje. Iako većina dosadašnjih svjetskih istraživanja pronalaze korelaciju između učestalog medijskog crpljenja informacija i sadržaja koji je povezan sa terorizmom, druga istraživanja u manjem dijelu pokazuje takvu vrstu korelacije kada je u pitanju specifična društvena skupina.

U nastavku ćemo izdvojiti manji broj istraživanja koja su kao što smo rekli, u svojoj najužoj oblasti obuhvatili ispitivanje straha od terorizma:

Ashley Marie Nellis i Joanne Savage (2012), *Does Watching the News Affect Fear of Terrorism? The Importance of Media Exposure on Terrorism Fear* (N= 532), gdje se radilo o telefonskom

<sup>3</sup> Teroristički napadi od 11. septembra 2001. godine su bili serija koordiniranih napada protiv Sjedinjenih Američkih Država. Izvještaj komisije je pokazao da su napadači pretvorili otete avione u najveće samoubilačke bombe u historiji te su izvršili najubitačnije napade ikad počinjene protiv Sjedinjenih Američkih Država.

anketiranju stanovnika Njujorka i Washingtona kroz testiranje percepcije rizika i straha od terorizma i povezanosti sa varijablama vezanih za medije. Rezultati istraživanja su pokazali veću zabrinutost i strah za članove svojih obitelji nego za sebe osobno, tj. vjerovali su da drugi imaju veći rizik od terorističkih napada nego oni sami. Odnos između izlaganja televizijskim vijestima i straha za sebe osobno, nisu bili statistički značajni. Također istraživanje je pokazalo da su ispitanici prilično bili posvećeni crpljenju informacija i vijesti gdje je prosječni rezultat na skali pažnje bio 2,5 od ponuđenih 3, a ispitanici su okarakterizirali medije kao prilično vjerodostojne. Osim toga ono što je također bitno izdvojiti iz ovog istraživanja jeste da su dob, rasa, spol povezani sa strahom od terorizma i percipiranim rizikom od istog, dok je obrazovanje u korelaciji s percipiranim rizikom, i nije povezano sa strahom od terorizma (nije se pokazao statistički značajnim prediktorom straha).

Robin Goodwin, Michelle Willson i Stanley Gaines Jr. (2005), *Terror threat perception and its consequences in contemporary Britain*. Autori su u dvije studije ispitali prediktivnu snagu demografskih faktora (dob, spol, mjesto), individualne vrijednosti i normativne utjecaje na percepciju prijetnji i posljedica percepcije za promjenu ponašanja i bliske odnose. Između ostalog u Prvoj studiji koja je obuhvatala uži predmetni domen istraživanja (N=100) spol, dobronamjernost i normativni utjecaji bili su korelati prijetnji terorizmom, dok je osjećaj osobne prijetnje povezan s povećanim kontaktom s prijateljima i obitelji. Obuhvatnije promatrajući socijalni psiholozi u istraživanju su pronašli demografske varijable (spol, dob, mjesto) zajedničke normativne percepcije i pojedinačne vrijednosti značajne prediktore dva povezana (ali ne i identična) oblika terorističke percepcije: generalizirana percepcija vjerojatnosti napada i više lokaliziranu procjenu osobnog rizika ili rizika za obitelj.

Rubin M.A., i sur. (2003), *Television Exposure Not Predictive of Terrorism Fear* ispitali su kulturne učinke televizijskog izvještavanja na strah od terorizma. Rezultati upućuju na to da je učinak ukupnih televizijskih izvještaja i terorizma nije imao utjecaj na strah od terorizma. Ipak, motivacija je bila značajno povezana sa prisustvom straha od terorizma. Rezultati upućuju na to da su oni koji su namjerno pratili izvještaje o terorizmu bili uplašeni i osjećali su se manje sigurno kroz praćenja terorističkih aktivnosti.

Diab M. Al-Badayneh, Al-Khattar i Al Hasan (2011), *Fearing Future Terrorism: Perceived Personal, National, Regional and International Threats of Terrorism*, Istraživanje se desilo u Jordanu na Mutah Univerzitetu kroz uzorak od 188. slučajno odabranih ispitanika. Istraživali su se segmenti lične, nacionalne, regionalne i međunarodne percepcije prijetnje terorizmom, odnosno straha od mogućih budućih terorističkih akata. Cilj je bio i ispitati spolne razlike i determinante od straha od terorizma. Rezultati su pokazali značajnu povezanost između između straha od terorizma i katastrofalno niske samokontrole, zatim ličnog percipiranja terorističke prijetnje, kao i ličnog doživljavanja rizika od terorističke prijetnje, uz nacionalnu i regionalnu prijetnju terorizmom.

## **TEORIJE U VEZI SA STRAHOM OD TERORIZMA I TEORIJE O MEDIJSKOJ ULOZI GENERIRANJA STRAHA OD TERORIZMA**

### **Uvodna razmatranja**

Razmišljajući o teorijama koje objašnjavaju strah od terorizma u njegovom sirovom obliku i medijskoj ulozi generiranja straha od terorizma, moramo istaći da teroristički napadi služe kao svojevrsni fitilj koji će pošto dogori izazvati revolucionarnu eksploziju posebno u društvima koji

trpe tu vrstu izloženosti takvim nasiljem, a u najmanjoj mjeri masovnu zabrinutost.

„Sklonost da se osjećamo zabrinuti zbog neočekivanog raširena je i predstavlja važno sredstvo za svakog ko želi prestrašiti javnost“ (Furedi 2009, str. 181-182).

U tehnološkoj eri komunikacijskih sistema u kojoj živimo, brzina prijenosa informacija i njihova dostupnost čine da je terorizam kao fenomen sveprisutan, a time je i strah od istog konstantan, posebno u zemljama koje su bile pogođene terorističkim aktima, ili područjima gdje postoje sigurnosne procjene da će se takvi događaji desiti. Kao posljedicu toga sasvim sigurno imamo trenutno izazivanje masovne nesigurnosti u svakodnevnom životu pojedinca. „Neobjašnjivi fenomeni pa čak i varke, često mogu imati efekt teroriziranja javnosti i remećenja svakodnevnog života“ (Furedi 2009, s. 181).

Kako navodi Hromadžić (2010), još su teoretičari tzv. Frankfurtske škole i Situacionističke internacionale jasno upozorili da će masovni mediji 20. stoljeća postati nezamjenljivim oruđem ne samo za promociju već i za produkciju matrice spektakularizma, tabloidizma i “selebrizma”. Baudrillard (2001) u svojem sociološkom tumačenju polazeći od kritičke analize proizvodnje, potrošnje i razmjene dobara, odnosno od analize složenog sustava socioekonomskih i kulturnih promjena u razvijenim društvima, smatra da suvremeni čovjek pod utjecajem masovnih medija nema više svoga vlastitog prostora stvarnosti jer su ga mediji smjestili u univerzum *simulakruma* (Zgrabljčić-Rotar 2005, s. 6).

Chomsky (2002), drugi mislilac medija i medijskih utjecaja, smatra pak da mediji u suvremenom društvu imaju presudnu ulogu u sustavu kontrole i nadzora masa, a njima upravljaju privatni kapital i privatni interesi (Zgrabljčić-Rotar 2005, s. 6).

Putem medija, a kako navodi Rondić (2014, s. 19) poruke koje se šalju odnosno njihov sadržaj, način prezentacije i rezultat koji ostvaruju razlikuju se od medija do medija. „To praktično znači da se jedna ista poruka o nekom događaju različito oblikuje ovisno o tome hoće li biti objavljena u novinama, na televiziji<sup>4</sup>, ili na radiju. To različito oblikovanje poruke ne odnosi se samo na njenu formu (je li u tekstualnom, auditivnom ili audiovizuelnom obliku), nego i na sam sadržaj (poruke za objavljivanje u novinama mogu biti duže od onih na radiju i televiziji, radijske poruke moraju biti kratke i jednostavne, dok televizijske poruke moraju biti efektne i upečatljive kako bi se lakše upamtile)“. U tom kontekstu postoje specifičnosti, karakteristike i obilježja medija<sup>5</sup> koje je dao isti autor.

Razgovarajući o televiziji kao mediju čije su poruke efektne i upamtive, onda možemo istaći istraživanje iz 2006. god. koje su sprovele medijske kuće BBC, Reuters i Media Center Poll, koji ovaj medij svakako čini najmoćnijim medijem današnjice, i pored Interneta kao obuhvatnijeg

<sup>4</sup> Televizija je najautoritativniji medij. Nielsenov TV index pokazao je da 57% gledatelja daje prednost televiziji, 20% novinama, 11% časopisima a 9% smatra radio najautoritativnijim medijem. 81% anketiranih smatra TV najutjecajnijim medijem (Hull Wolfe, 1964, s. 457; Kesić, 1997, s. 226, cit. u Tomić, 2004, s. 78-79.).

<sup>5</sup> Osnovna obilježja štampe su masovnost, fleksibilnost, visok stepen selektivnosti, mogućnost specijalizacije, te duži “životni vijek” takvog proizvoda, što ostavlja mogućnost ponovnog čitanja. Radio je sveprisutan i najbrži medij, zbog načina na koji funkcionira i plasiranja pristiglih informacija...Televizija je najutjecajniji medij. Spaja zvuk i sliku, koja nosi najpotpunije informacije, a koje, u odnosu na sve druge medije, najsnažnije djeluju na primatelja...Internet je interaktivan medij koji omogućava da svako od nas može i primati informacije i slati informacije (Vidjeti više u Rondić 2014, str. 20-28).

medija<sup>6</sup>, ali sa druge strane i nekontrolisanog<sup>7</sup>. Kako navodi Husejnefendić (2011, s. 41) istraživanje je obuhvatilo 10,000 ispitanika u deset velikih država (SAD-u, Velikoj Britaniji, Brazilu, Egiptu, Njemačkoj, Indiji, Indoneziji, Nigeriji, i Rusiji) i rezultati su pokazali slijedeće:

Procentualno gledano, 61 % ispitanih osoba vjeruju medijima (dok samo 52% vjeruje vladama). U SAD-u 59% ispitanih vjeruje medijima dok u Velikoj Britaniji 47% ima povjerenja u medije; Nacionalnoj televiziji se najviše vjeruje (82%), a slijede ih regionalne i nacionalne novine (75%), potom slijede lokalne novine (69%), javni radio servisi (67%), satelitska TV (56%) i potom blogovi sa 25%. Na pitanje „koji je najvažniji izvor vijesti“ 56% se izjasnilo za TV, za novine 21%, a za internet i radio svega po 9%; Također, 28% ispitanih je kazalo da su odustali od medijskih izvora u protekloj godini jer nisu vjerovali sadržaju.

Autorica Kesić (1997, s. 226) također navodi slične rezultate: Nielsenov TV index pokazao da 57% gledatelja daje prednost televiziji, 20% novinama, 11% časopisima i 9% smatra da radio predstavlja medij s najviše autoriteta u procesu utjecaja na publiku. Također, 81% anketiranih smatra televiziju najutjecajniim medijem, a 76% najuzbudljivijim.

„Medijski je svijet postao zaseban svijet, sa svojim kodovima, slikama, jezikom i istinom te proizvodi pa prodaje vlastitu stvarnost, papir i pokretne slike... informacija nije više slobodna i kritička nego prenosi jednu ideju, istinu, svjetonazor u oksimoronskom spoju jednogumnog pluralizma“ (Katunarić, 2012, s. 5).

Terorizam je nesumnjivo jedna od najizazovnijih tema za medije i u kontekstu moćne personifikacije konflikata uvijek zanimljiva tema za praćenje. Azinović tvrdi da „postoji gotovo simbiotski odnos između medija i terorizma, jer na neki način jedni drugima trebaju...Te priče su uvijek adrenalinske, spektakularne, dodiruju pitanja pravde i nepravde, krvi, identiteta ... jako se dobro prodaju“. Proširujući taj aspekt Vićentijević (2012, str. 39-40) ističe da mediji imaju funkciju proizvodnje stvarnosti prema željama onih koji ih plaćaju...u društvu profita strah veoma tražena roba (Mediacentar Online, 2009).

Vićentijević (2012, s. 42) nadalje ističe da „strah upravlja planetom kroz medijske filtere, recikliran i politički usmeren“, dok Altheide (2002) objašnjava da strah proizlazi prvenstveno iz rastuće snage medija i populatiističke kulture kao izvorom socijalnog razumijevanja i identiteta. Kritički promatrajući, novinarska žudnja za populizmom i senzacionalizmom uz želju za pravljem profita iskrivljuje istinu fascinacije pojedinca zbog strepnje nadolazećeg straha. Vijesti se trebaju karakterizirati kao *činjenično neutralne, objektivne i nepristrasne* (Thomson i White, 2008, s. 6). Glas novinara trebao bi se temeljiti na profesionalnim normama, moralnim načelima, jer dobar novinar je netko tko sakuplja tačne podatke, a ne neko ko služi u funkciji politikanstva. Izvještavanje o nekim dešavanjima ili činjenicama može biti dovoljno da proizvede kod osoba ljutnju, paniku, empatiju, zabrinutost ili strah.

Sa druge strane, promatrajući fokus medijskih izvještavanja Glassner (2004) zapaža, kako zastrašujući napisi u medijima odvlače pažnju od ozbiljnih problema, što će vlasti ili druga intere-

<sup>6</sup> Internet je po prodaji prostora za oglašavanje (izraženo u milijardama dolara) već prevazišao tradicionalni radio i novine (navodi se podatak pada oglašavanja u dnevnim novinskim izdanjima od 25 % a za magazine od 28 % do 2011. godine) (Vidjeti više u Husejnefendić, 2011, s. 22)

<sup>7</sup> Na drugoj strani, velik broj pisaca informacija i njihova puna sloboda i nekontroliranost od strane bilo kakvog autoriteta, uvjetuje nepouzdanost i pristranost informacija, što je, gledano iz kuta primatelja veoma nepovoljna situacija (Vidjeti više u: Sapunar, 1998, s. 263)

sna skupina iskoristiti kao opravdanje za pojačanje mjere sigurnosti, a sve na račun budžetskih korisnika, protiv kojih će ih na kraju i koristiti. Jednostavnije rečeno, oni koji šire strah će i profitirati na strahu.

### **Koncept vulnerabilosti**

Polazeći od pretpostavke da se konzistentno može govoriti o strahu od terorizma i terorističkih akata/napada kao samostalnoj fenomenološkoj pojavi, onda bi se relevantne uzročnosti na sociološkoj teorijskoj razini između ostalih mogle objasniti pomoću koncepta vulnerabilnosti (*vulnerability*), odnosno ranjivosti i povredljivosti. Sam koncept vulnerabilnosti, prema kojem će najranjiviji članovi društva (žene, starije osobe, rasne/etničke/vjerske/nacionalne manjine, pripadnici nižih socijalnih slojeva itd.) iskazivati više razine straha...je nekomplikirani teorijski okvir koji ujedno odgovara zdravoj logici (Getoš i Giebel, 2012, s. 542).

Pretpostavka je da se osobe koje su fizički slabije (žene, starije osobe, djeca) teže nose sa posljedicama straha (stres, tuga, patnja, briga, itd). Slična pretpostavka se odnosi i na pripadnike manjina i nižih socijalnih slojeva društva koje smatraju da su zbog svog statusa s jedne strane *društveno marginalizirani, socijalno zaboravljeni i sigurnosno izloženi*, odnosno nezaštićeni od terorističkih napada.

### **Učinci ekspozicije medija**

Gerbner i sur. (1994) razvili su teoriju izloženosti medijima poznatu kao *teorija kultiviranja*.

Ova teorija "ispituje u kojoj mjeri kumulativna izloženost televiziji pridonosi gledateljskim shvaćanjima društvene stvarnosti, na način koji odražava najstabilnije, ponavljajuće i sveobuhvatnije obrasce slika i ideologija koje televizija predstavlja" (Lett, DiPietro i Johnson, 2004, s. 40). Nellis i Savage (2012, str. 749-751; cit. u Fetters, 2015, str. 5-7) izdvajaju da se istraživanje teorije kultiviranja usredotočuje na spoznaje o opasnosti od terorizma prema sebi i drugima, gdje se sugeriše da je viktimizacija često povezana sa strahom, ali i da osobe doživljavaju strah neprimjereno njihovom objektivnom riziku od viktimizacije jer su pod utjecajem informacija koje dobivaju o zločinu putem neformalnih izvora, uključujući i medije. Autori su koristili teoriju za kultiviranje kako bi usporedili strah od terorizma sa strahom od kriminala, gdje sugerišu da mediji igraju veću ulogu u strahu od terorizma za razliku straha od kriminala. Osim navedenog došlo se do nalaza koji upućuju na to da osobe koje namjerno gledaju vijesti o dešavanjima vezanim uz terorizam više se plaše i osjećaju se više izloženi terorističkoj aktivnosti, sugerirajući njihovu motivaciju za gledanje koja je bila značajno povezana sa njihovim strahom od terorizma (Nellis i Savage, 2012).

Sljedeće teorije koje bi se mogle dovesti u vezu sa strahom od terorizma i medijskoj izvještačkoj ulozi kada je riječ o terorizmu jeste i *teorija traženja informacija i teorija ovisnosti o medijima*, koje suštinski imaju vrlo sličnu strukturu, ali *medijska ovisnost* je podsustavna kategorija *teorije traženja informacija*. Teorija traženja informacija postavlja sljedeći kriterij: "*poticaj za sigurnošću motivira ljude da traže informacije. Ljudi imaju gotovo urođenu želju da znaju stvari, a kada nemaju odgovore koje žele ili trebaju, temeljno su prisiljeni sakupljati informacije*" (Lachlan, Spence i Seeger, 2009, s. 102). Objašnjenje ove teorije se ogleda u činjenici da osobe pokušavaju dobiti informacije koje bi im pružile bolje razumijevanje date situacije kako bi se smanjili stres. Teorija ovisnosti o medijima polazi od pretpostavke da postoji neizdrživa želja za

dobivanjem informacija putem medija u kriznim vremenima kako bi pomogli razumjeti svijet oko sebe i kako bi poduzeli odgovarajuće radnje. Ova teorija bi se mogla objasniti kroz primjer događaja od 11. rujna 2001., gdje se jasno predstavlja teška kriza, opisana kao "najgora kriza u suvremenoj američkoj povijesti" (Lacklan, Spence i Seeger, 2009, s. 102). Teorija koju su utemeljili Ball-Rokeach i DeFleur (1976) navodi sljedeće: Publika ovisi o posredovanoj informaciji da zadovolji određene potrebe i postigne određene ciljeve, ali ne ovisi jednako o svim medijima. „Kada najvažniji aspekti nečijeg okruženja postaju dvosmisleni i teško razumljivi, ljudi postaju osobito ovisni o posredovanim informacijama i stručnim preporukama kako bi vratili red u svoj svijet“ (Lachlan, Spence i Seeger, 2009, s. 102; Lowery, 2004, s. 344; cit u. Fetters, 2015, s. 8).

Prema Lachlanu i sur. (2009) informacije u vrijeme terorističkog napada, odnosno krize, koje se konzumiraju od strane medija mogu imati negativan učinak. Rezultati njihovog istraživanja kada je riječ o terorističkim napadima 11/9 pokazali su da ispitanici pokazuju više razine bijesa, zbunjenosti, depresije i straha budući da je potrošnja medija povećana 11. rujna 2001. godine. Osim toga autori navode da su žene pokazale veću zbunjenost, depresiju, strah, tugu i nesigurnost, ali i upućuju na potencijalno disfunkcionalni obrazac korištenja medija nakon 11. rujna. Iako mediji trebaju pomoći da ljudi budu informirani o kriznim situacijama kako bi smanjili neizvjesnost, rezultati ove studije upućuju na to da mediji stvaraju povećani strah od terorizma (Fetters, 2015, str. 8-9).

Autor Howie (2006, str. 1-2) navodi primjer grada Melbourne (Australija) gdje mediji, političari i općenito javnost često tvrde kako terorizam predstavlja neposrednu prijetnju, uslijed čega dolazi do diskriminacije i rasnog nasilja, prekomjernog straha i straha od promjenjivosti nacionalne kulture (Howie 2005; Howie 2006). Objašnjenje toga osigurava *teorija zarazne misli*, koja je definirana kao samo-rasprostranjena misao, ideja, stav ili uvjerenje koja se pojačava kroz njegovu instanciranost u drugim ljudima (Lynch, 2002). Na taj način misao djeluje slično zaraznoj bolesti, uslijed čega se percepcija ljudi mijenja i dolazi do stresa, straha i anksioznosti kod stanovništva.

Paulson (2003; cit. u Greenberg, 2006, s. 28), ističe da „terorizam često ima odgovor koji proizvodi široko rasprostranjen strah, brigu i anksioznost“, ali isti kao zarazna misao širi prekomjerni strah među populacijama širom svijeta (Clutterbuck, 1975; Dobkin, 1992, str. 18-22; Weimann i Winn, 1994; cit. u Howie, 2006, s. 3).

Izloženost terorističkim napadima 11. rujna 2001. vezana je za simptome uzrokovane PTSP-om (Posttraumatski stresni poremećaj), čak i kod onih osoba koji su bili daleki gledatelji tih događaja.

Bez obzira uzimali ili ne u obzir vremensku distancu od 11/9, do sada, medijska pokrivenost u svijetu, ali naravno i kod nas kada je riječ o terorizmu, nasilju, ratu je jednako velika.

U ovome koraku pretpostavlja se da odnos medija između straha i pokrivenosti terorizmom oponaša odnos između medijske pokrivenosti izvještavanja o kriminalu i straha. Dugoročni učinci kod nas još nisu poznati, jer postoji oskudnost literature na nacionalnom nivou koja ispituje utjecaj medijske izloženosti terorizmu i njegovom utjecaju na javne strahove.

## PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA

### Metodologija i uzorak

Rad se temelji na analizi primarnih podataka prikupljenih anketnim istraživanjem. Anketa je provedena među studentskom populacijom na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Splitu (Hrvatska), Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu (Srbija), Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije i Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu (Bosna i Hercegovina).

Hipotetički okvir koji je postavljen u radu glasi:

- Ne postoji značajna razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na pol.
- Ne postoji značajna razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na godinu studiranja.
- Ne postoji značajna razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na geografsko područje obitavanja.
- Ne postoji statistički značajna korelacija između intenziteta straha od terorizma i interesa za informacije o terorizmu i terorističkim aktima.
- Strah od terorizma nije jednako povezan sa korištenjem svih vrsta medija kao izvora o terorizmu.

Kroz testiranje hipoteza je ispitivano postojanje značajne razlike između straha od terorizma i određenih sociodemografskih obilježja (pol, godina studiranja - kao indirektni pokazatelj informiranosti, i geografsko područje obitavanja) uzimajući u obzir društveno okruženje koje je/nije utoliko izloženo terorističkom djelovanju, kao i veze između straha od terorizma i terorističkih akata i interesa za informacije i konzumacije medija pri prikupljanju takvih informacija.

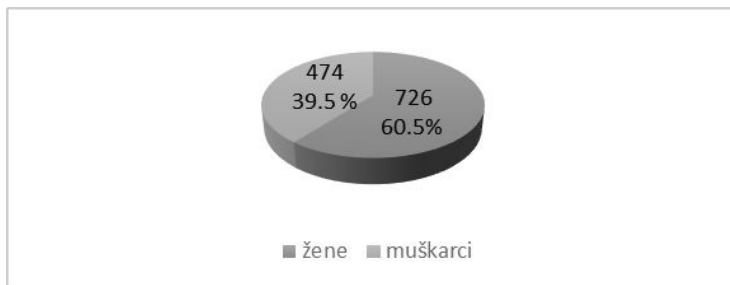
Empirijsko istraživanje realizirano je u posljednjem kvartalu 2016. godine i anketirano je ukupno 1200 studenata koji obitavaju na prostoru Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine. Anketiranje se vršilo pismenim putem, anonimno i na dobrovoljnoj osnovi.

U svrhu istraživanja sastavljen je upitnik koji se sastoji od 43 pitanja. Pitanja su bila grupirana u tri cjeline. Prva cjelina sadrži pitanja koja su vezana za dob ispitanika, pol, akademski stupanj, obiteljski status, stambeni status, nacionalnost, političku orijentaciju, odnosno pitanja koja obilježavaju socio-demografske karakteristike ispitanika. Druga cjelina upitnika sa 26 tematskih pitanja se bavi ispitivanjem intenziteta straha od terorizma i terorističkih napada, iskustava, rizika i opasnosti, stavova o radu sigurnosnih institucije države kada je riječ o prevenciji terorizma i terorističkih napada itd. Intenzitet straha od terorizma ispitivan je dvjema izdvojenim česticama. Na prvu, koja je glasila: *aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima*, ispitanici su davali ocjene na skali od 1 (potpuno netačno) do 5 (potpuno tačno), dok su na drugu, koja je glasila: *koliko često ste u prethodnih 12. mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada*, ispitanici davali ocjene na skali od 1 (nikad) do 5 (vrlo često). Na osnovu ove dvije čestice formirana je kompozitna varijabla koja je nazvana strah od terorizma. U okviru posljednje cjeline pitanja su vezana za ispitivanje prikupljanja informacija, odnosno načinom i izvorima kao i pouzdanosti izvora prikupljanja informacija o terorizmu i terorističkim aktima.

### Osnovni pokazatelji strukture uzorka – sociodemografska obilježja

Uzorak ispitivanja je sačinjavao 1200 studenata (Hrv: N=400; Srb: N=400; BiH: N=400) sa četiri fakulteta. Spolna struktura je takva da je znatno veći broj ispitanica (726-60,5%) od ispitanika (474-39,5%). Starosna dob ispitanika kretala se u rasponu od 18 do 39 godina, s tim da je procentualno najviše ispitanika bilo studenata prve godine studija 555 ili 46,3 %, zatim druge godine studija 424 ili 35,3 % i studenata treće ili veće godine studija 221 ili 18,4 %.

**Grafikon 1. Ukupna spolna struktura ispitanika**



**Tabela 1. Spolna struktura ispitanika po državama**

			Geografsko područje obitavanja			Total
			Srbija	Hrvatska	BiH	
Pol ispitanika	Muškarci	zbir	122	118	234	474
		Geografsko područje obitavanja	30,5%	29,5%	58,5%	39,5%
	Žene	zbir	278	282	166	726
		Geografsko područje obitavanja	69,5%	70,5%	41,5%	60,5%

Primjetno je da u dijelu uzorka iz BiH postoji procentualno više muškaraca nego što je slučaj sa dijelom uzorka iz Srbije i Hrvatske. Postavlja se pitanje zašto je to tako? To bi se moglo objasniti činjenicom da je Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije u Sarajevu (BiH) u većem dijelu kao visokoškolska ustanova od svog nastajanja bio privlačniji i intresantniji muškoj populaciji u odnosu na žensku za studiranje, odnosno obrazovanje, dok su kao što se vidi iz tabelarnog prikaza pravni fakulteti u Hrvatskoj i Srbiji defacto bili privlačniji za žensku populaciju, odnosno studiranje. Informacije sa kojim raspoložemo u potpunosti ukazuju na navedeno uzimajući u obzir sve aspekte koji se dovode u vezu sa polnom strukturom upisanih studenata na pomenutim fakultetima u proteklim godinama.



**Tabela 2. Akademski stupanj ispitanika**

			Geografsko područje obitovanja			UKUPNO
			Srbija	Hrvatska	BiH	
Godina studija	Student prve godine	zbir	193	176	186	555
		Geografsko područje obitovanja	48,3%	44,0%	46,5%	46,3%
	Student druge godine	zbir	131	161	132	424
		Geografsko područje obitovanja	32,8%	40,3%	33,0%	35,3%
	Student treće ili veće godine studija	zbir	76	63	82	221
		Geografsko područje obitovanja	19,0%	15,8%	20,5%	18,4%
Total	zbir	400	400	400	1200	
	Geografsko područje obitovanja	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Iz tabele broj 2. je primjetno da na ispitanike iz prve godine studija otpada 46,3%, na drugu godinu 35,3 %, dok na treću ili veću godinu studija 18,4 %.

### **Strah od terorizma i terorističkih akata i njegove determinante**

Strah od terorizma i terorističkih akata među studentskom populacijom u tri države ispitan je pomoću nekoliko pitanja od kojih su za potrebe ovog rada izdvojena dva na koja su sudionici davali ocjene na skali od 1 (potpuno netačno) do 5 (potpuno tačno), a na drugom od 1 (nikad) do 5 (vrlo često). Za potrebe analiza ovih pitanja konstruisane su dvije ključne varijable koje su bazirane na osjećaju straha od terorističkog napada i informisanosti o terorizmu i terorističkim aktima. Analizirajući statističke parametre, odnosno rezultate uočeno je da spajanjem odgovora na postavljeno pitanje o informisanosti (potpuno tačno, uglavnom tačno, niti je tačno niti je netačno) oko 64,5 % ispitanika se informiše i traži podatke o terorizmu i terorističkim napadima) iz čega se da zaključiti da se ispitanici uglavnom informišu o teorizmu i terorističkim napadima. Također se zapaža da je taj broj skoro sličan u svim državama, pri čemu se najviše informišu u Republici Srbiji 9.5 %, zatim u BiH 8.5 %, a najmanje u Republici Hrvatskoj 4,8 % i to na odgovor *potpuno tačno*. Kada je riječ o odgovoru *uglavnom tačno* u Srbiji imamo 27,3 % gdje je ujedno i najviši procenat traženja informacija o terorizmu i terorističkim napadima, zatim u Hrvatskoj sa 25.5% i na kraju BiH sa 24.5 %, gdje vidimo da su posljednje dvije, jedna drugoj puno su bliže kada je riječ o ovom pitanju.

Još jedna važna činjenica je da u Republici Srbiji imamo i najviši procenat osoba 17% koji se nikako ne informišu o terorizmu i terorističkim napadima. Dakle, može se zaključiti da na tom području postoji jedan sloj osoba koji se apsolutno informišu o terorizmu i terorističkim napadima, a paralelno sa druge strane imamo i drugi ne tako mali rezignatni sloj. To možemo vidjeti iz sljedećeg tabelarnog prikaza:

Tabela 3.

Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima? *Geografsko područje obitavanja						
			Geografsko područje obitavanja			Ukupno
			Srbija	Hrvatska	BiH	
Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima	Potpuno netačno	Izračun	68	56	54	178
		% unutar Geografskog područja obitavanja	17,0%	14,0%	13,5%	14,8%
	Uglavnom netačno	Izračun	67	86	96	249
		% unutar Geografskog područja obitavanja	16,8%	21,5%	24,0%	20,8%
	Niti je tačno niti je netačno	Izračun	118	137	118	373
		% unutar Geografskog područja obitavanja	29,5%	34,3%	29,5%	31,1%
	Uglavnom tačno	Izračun	109	102	98	309
		% unutar Geografskog područja obitavanja	27,3%	25,5%	24,5%	25,8%
	Potpuno tačno	Izračun	38	19	34	91
		% unutar Geografskog područja obitavanja	9,5%	4,8%	8,5%	7,6%
	Total	Izračun	400	400	400	1200
		% unutar Geografskog područja obitavanja	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kada je riječ o osjećaju straha od mogućeg terorističkog napada primjetno je da su odgovori *vrlo često* i *često* zauzimali mjesto kod 7.4 % ispitanika, pri čemu se u Srbiji najviše osjeća strah 4 %, zatim u BiH 1%, dok u Hrvatskoj to iznosi 0,3 %, dok se kod odgovora *često* u Srbiji bilježi 8% ispitanika, u Hrvatskoj 6%, i u BiH 2.8 %. Posmatrano općenito vidljivo je da u BiH najmanje osjećaju strah od terorističkih napada. Zašto je to tako, analizirat ćemo i obrazložiti u raspravi rezultata.

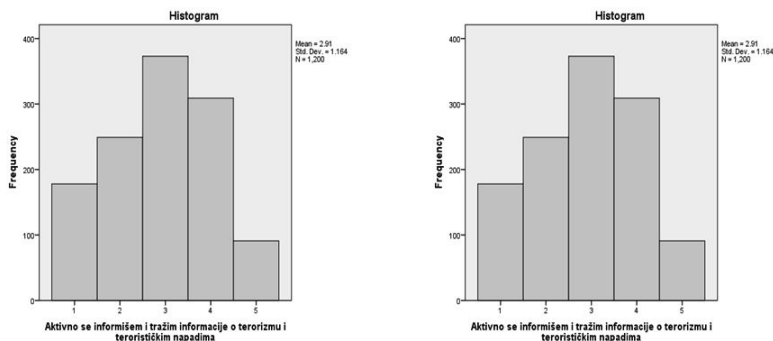
**Tabela 4.**

Koliko često ste u posljednjih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada? *Geografsko područje obitavanja						
			Geografsko područje obitavanja			Ukupno
			Srbija	Hrvatska	BiH	
Koliko često ste u posljednjih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?	Nikad	Izračun	85	155	211	451
		% unutar Geografskog područja obitavanja	21,3%	38,8%	52,8%	37,6%
	Rijetko	Izračun	118	146	109	373
		% unutar Geografskog područja obitavanja	29,5%	36,5%	27,3%	31,1%
	Ponekad	Izračun	149	74	65	288
		% unutar Geografskog područja obitavanja	37,3%	18,5%	16,3%	24,0%
Koliko često ste u posljednjih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?	Često	Izračun	32	24	11	67
		% unutar Geografskog područja obitavanja	8,0%	6,0%	2,8%	5,6%
	Vrlo često	Izračun	16	1	4	21
		% unutar Geografskog područja obitavanja	4,0%	,3%	1,0%	1,8%
	Total	Izračun	400	400	400	1200
		% unutar Geografskog područja obitavanja	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Uzimajući u obzir distribucije odgovora urađeni su i osnovni statistički parametri za obje varijable, odnosno prosječan rezultat na toj skali i standardna devijacija.

Prosječan rezultat je 2.91 koja pokazuje da većina ispitanika zalazi u domen aktivnog informisanja i traganja za informacijama koji su u vezi straha od terorizma i terorističkih napada, dok standardna devijacija iznosi 1.164.

Grafikon 2.



Koeficijent asimetrije za podatke (engl. skewness) i kurtičnost odnosno vrijednost koeficijenta zaobljenosti pokazuju da imamo blagu negativnu asimetriju, dok negativan broj podrazumjeva platokurtičnu distribuciju što je sasvim bilo i za očekivati.

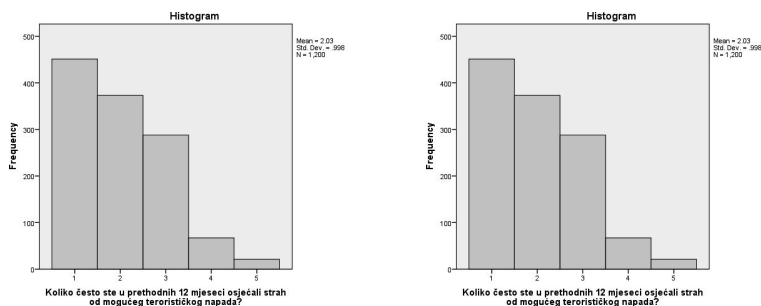
Tabela 5.

		Statistic	Std. Error
Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima	Prosječan rezultat	2,91	,034
	Standardna devijacija	1,164	
	Koeficijent asimetrije (Skewness)	-,091	,071
	Koeficijent zaobljenosti (Kurtosis)	-,854	,141

Posmatrajući bodovanje na drugo pitanje o osjećaju straha od terorističkog napada, ustanovili smo da je asimetrija unutar intervala koji očekujemo kod normalne raspodjele, gdje je rezultat malo manji ispod prosjeka i iznosi 2.03.

Ova varijabla ima lijevu asimetriju, jer je distribucija pomjerena ulijevo što znači da je postoji pozitivna asimetrija na drugo pitanje. Ovaj grafički prikaz nam kazuje da kod većine ispitanika ne postoji strah, odnosno drugačije rečeno strah od terorističkog napada je rjeđi ivent od toga da uopšte nemaju strah.

Grafikon 3.



Kako je interpretirano u uvodu i prethodnim naslovima šta su ciljevi istraživanja u ovom dijelu ćemo testirati postavljene hipoteze prema dobivenim rezultatima anketnog istraživanja.

Prva pojedinačna hipoteza koja je postavljena u radu glasi „*Ne postoji značajna razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na pol*“.

Na osnovu podataka u sljedećim tabelarnim prikazima su izrađene aritmetičke sredine i standardne devijacije za muškarce i žene uzimajući u obzir svaku državu posebno. Ukupno gledajući rezultati nam govore da u Republici Srbiji ženska populacija ispitanica ima 2,53 na skali od 1 do 5 straha od terorističkih napada, dok muški dio ispitivane populacije ima 2.24. Kao što je primjetno žene imaju malo veći rezultat u intenzitetu straha od terorističkih napada.

U Republici Hrvatskoj ženski dio ispitivane populacije ima 2.02 na istoj skali straha od terorizma i terorističkih napada, dok muškarci imaju 1.69. Kada govorimo o BiH, tu žene imaju 1.89, a muškarci 1.60 na skali straha od terorizma i terorističkih napada. Vidljivo je da u sve tri države žene imaju veći rezultat od muškaraca, odnosno osjećaju veći, češći strah od terorizma i terorističkih napada.

Nadalje, u sljedećem tabelarnom prikazu ćemo izdvojiti elemente koji nam govore da li postoji ili ne značajna razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na pol.

**Tabela 6.**

<b>Ispitivanje učinaka između subjekata</b>						
Zavisna varijabla: Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?						
Geografsko područje obitavanja	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F.	Sig.	
Srbija	Pol	7,184	1	7,184	6,785	,010
	Error	421,376	398	1,059		
	Corrected Total	428,560	399			
Hrvatska	Pol	9,525	1	9,525	11,765	,001
	Error	322,225	398	,810		
	Corrected Total	331,750	399			
BiH	Pol	8,352	1	8,352	10,510	,001
	Error	316,288	398	,795		
	Corrected Total	324,640	399			

Iz prikazanih statističkih podataka se da zaključiti da postoji statistička razlika između muškaraca i žena u strahu od terorizma i terorističkih napada i ona govori da je ta razlika u Srbiji 0.01, dok u Hrvatskoj ona iznosi 0.001 kao istovjetno i u BiH ( $\text{sig} < 0.05$ ), što nam govori da žene u prosjeku imaju veći, češći strah od muškaraca kada je strah od terorizma i terorističkih napada u pitanju. U upotpunjavanju ovih podataka došli smo do postotka izraženosti straha od terorizma i terorističkih napada kod ženske ispitivane populacije u odnosu na muške kolege po državama, i rezultati kazuju da na iste u Hrvatskoj otpada 19.5 %, u Srbiji 12.9 %, a u BiH 18.1 %.

Dakle, žene u Hrvatskoj imaju najveći izražen postotak straha od terorizma i terorističkih napada, a uspoređujući ih sa ispitanicama iz Srbije i BiH, taj je postotak veći za 6.6 % u odnosu na Srbiju i 1.4 % u odnosu na BiH.

Jedan od ciljeva ovog istraživanja bio je ispitati da li postoji razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na godinu studiranja. Shodno tome je glasila i druga hipoteza: „*Ne postoji značajna razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na godinu studiranja*“. Kao što je bilo pominjano na početku ovog poglavlja napravljena je klasifikacija studenata na studente prve godine, studente druge godine i studente treće ili veće godine studija.

U sljedećoj tabeli prikazat ćemo elemente koji nam govore da ne postoji značajna razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na godinu studiranja:

**Tabela 7.**

Ispitivanje učinaka između subjekata						
Zavisna varijabla: Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?						
Geografsko područje obitavanja		Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F.	Sig.
Srbija	Godina studija	3,457	2	1,578	1,473	,231
	Error	245,403	397	1,072		
	Corrected Total	428,560	399			
Hrvatska	Godina studija	3,590	2	1,795	2,172	5
	Error	328,160	397	,827		
	Corrected Total	331,750	399			
BiH	Godina studija	,381	2	,191	,234	,792
	Error	324,259	397	,817		
	Corrected Total	324,640	399			

Kao što je vidljivo ni u jednoj državi nema statistički značajne razlike kada je u pitanju intenzitet straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na godinu studiranja, odnosno gledano brojkama u Srbiji ona iznosi 0.231, u Hrvatskoj 0.115, a u BiH 0.792 (sig>0.05).

Upoređivanjem geografskog područja obitavanja ispitanika i intenziteta straha od terorizma i terorističkog napada kod ispitanika, kao zavisne varijable, a na osnovu analize rezultata koji je statistički značajan između tri države, ne možemo potvrditi hipotezu koja je postavljena na način da: „*Ne postoji značajna razlika u intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na geografsko područje obitavanja*“.

Dakle, primjetno je da postoje razlike u poređenju između tri države uzajamno kada je u pitanju intezitet straha od terorizma i teroristickih napada kako slijedi:

**Tabela 8.**

<b>Opisna statistika</b>			
Zavisna varijabla: Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?			
Geografsko područje obitavanja	Mean	Std- Deviation	N
Srbija	2,44	1,036	400
Hrvatska	1,93	,912	400
BiH	1,72	,902	400

**Tabela 9.**

<b>Ispitivanje učinaka između subjekata</b>					
Zavisna varijabla: Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?					
Izvor	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Geografsko područje	110,087	2	55,043	60,728	,000
Error	1084,950	1197	,906		
Corrected Total	1195,037	1199			

Iz tabele ispitivanja učinaka između subjekata primjećujemo da postoji statistički značajna razlika između tri države uzajamno u strahu od terorizma i terorističkog napada i njena signifikantnost iznosi 0.000 ( $\text{sig} > 0.05$ ).

Nadalje, prilikom izračuna razlike u postocima intenziteta straha od terorizma i terorističkih napada obzirom na geografsko područje obitavanja, odnosno po državama rezultati nam kazuju da je u Republici Srbiji taj postotak najveći i iznosi 26.4 %, i u odnosu na Republiku Hrvatsku razlika je 14.2 %, dok u odnosu na Bosnu i Hercegovinu ta razlika iznosi 15.6 %.

Istraživanje je trebalo donijeti uvid o povezanosti informiranosti o terorizmu i terorističkim napadima sa strahom od terorizma i terorističkih napada. Sa ovim provjeravamo pretpostavku, odnosno testiramo sljedeću hipotezu: „*Ne postoji statistički značajna korelacija između intenziteta straha od terorizma i interesa za informacije o terorizmu i terorističkim aktima*“.

Korišćenjem Spearmanovog Rho testa kao neparametrijskog, pokušali smo mjeriti snagu povezivanja dviju varijabli i semantički objasniti koeficijent korelacije.

Tabela 10.

Korelacije				
			Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima	Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada
Spearmanov Rho test	Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima	Correlation Coefficient	1,000	,051
		Sig. (2-tailed)		,076
		N	1200	1200

Primjećujemo da koeficijent korelacije iznosi 0.051, dok je signifikacija 0.076 što nam daje za pravo da konstatujemo da nema statistički značajne razlike u intenzitetu straha od terorizma i interesa za informacije o terorizmu i terorističkim aktima. Iz navedenog možemo zaključiti da nema korelacije između straha od terorističkog napada i informisanosti o terorizmu i terorističkim napadima, jer one ispitanike koje je više strah, nisu oni koji se više informišu o terorizmu.

Tabela 11.

Korelacije					
Geografsko područje obitavanja			Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima	Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada	
Srbija	Spearmanov Rho test	Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima	Correlation Coefficient	1,000	,009
			Sig. (2-tailed)		,864
			N	400	400
		Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada	Correlation Coefficient	,009	1,000
			Sig. (2-tailed)	,864	
			N	400	400



Korelacije					
Geografsko područje obitavanja			Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima	Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada	
Hrvat-ska	Spearmanov Rho test	Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima	Correlation Coefficient	1,000	
			Sig. (2-tailed)		
			N	400	400
		Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada	Correlation Coefficient	0,002	1,000
			Sig. (2-tailed)	,966	
			N	400	400
BiH	Spearmanov Rho test	Aktivno se informišem i tražim informacije o terorizmu i terorističkim napadima	Correlation Coefficient	1,000	
			Sig. (2-tailed)		
			N	400	400
		Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada	Correlation Coefficient	,127	1,000
			Sig. (2-tailed)	,011	
			N	400	400
* Korelacija je značajna na razini od 0,05					

Posmatrano iz prikazane tabele korelacije po državama, odnosno geografskom području obitavanja rezultati nam kazuju da je Srbiji koeficijent korelacije iznosi 0.009, što nam govori da nema statistički značajne razlike. U Hrvatskoj koeficijent iznosi 0.002 i također, nije statistički značajna razlika. Dok u BiH taj koeficijent iznosi 0.127 (ili 0.13) i ta korelacija je statistički značajna.

Dakle, može se zaključiti da u Bosni i Hercegovini kod ispitanika koji imaju veći strah od terorizma, postoji rezonancija s aspekta višeg informisanja o terorizmu i terorističkim aktima, i taj broj u procentima iznosi oko 3,5 % ispitanika. Postojeća korelacija je izuzetno mala, ali ipak postoji činjenica da se u BiH više informisu one osobe (ispitanici) koji su pod većim strahom od terorizma i terorističkih napada, i zaključujemo da hipotezu općenito prihvaćamo, a djelimično odbacujemo kada je Bosna i Hercegovina u pitanju.

Premda je općenito istraživanje pokazalo da aktivna informiranost o terorizmu i terorističkim napadima nema utjecaj na intenzitet straha od terorizma i terorističkih napada (osim u Bosni i Hercegovini gdje postoji statistički značajna razlika) ispitala se učestalost korištenja različitih izvora podataka o terorizmu i terorističkim napadima.

U ovom slučaju smo postavili posljednju hipotezu koja glasi: „*Strah od terorizma nije jednako povezan sa korištenjem svih vrsta medija kao izvora o terorizmu*“.

To sa statističkog aspekta izgleda na sljedeći način:

Korelacije								
		Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite FILM?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite NOVINE?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite INTERNET?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite RADIO?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite ČASOPIS?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite TV?
Spearmanov Rho Test	Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?	Sig. (2-tailed)	,372	,453	,618	,878	,132	,524

Promatrajući izdvojenu signifikantnost zamjećujemo da se ista nalazi u parametrima nepostojanja statistički značajne razlike u ovom slučaju, odnosno u korištenju medija kao izvora informacija o terorizmu i terorističkim napadima sa jedne strane i straha od terorističkih napada sa druge strane. Posmatrano općenito i uzimajući u obzir sve države ova hipoteza se odbacuje, jer količina straha od terorizma i terorističkih napada nije u korelaciji sa korištenjem medija u prikupljanju tih informacija.

Gledajući pojedinačno po državama kroz Spearmanov Rho test to izgleda ovako:

Korelacije									
Geografsko područje obitavanja		Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite FILM?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite NOVINE?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite INTERNET?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite RADIO?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite ČASOPIS?	Koliko često kao izvor za prikupljanje podataka o terorizmu i terorističkim napadima koristite TV?	
Srbija	Spearmanov Rho Test	Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?	Sig. (2-tailed)	,949	,423	,420	,886	,639	,687
Hrvatska	Spearmanov Rho Test	Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?	Sig. (2-tailed)	,416	,429	,459	,832	,322	,381
BIH	Spearmanov Rho Test	Koliko često ste u prethodnih 12 mjeseci osjećali strah od mogućeg terorističkog napada?	Sig. (2-tailed)	,542	,180	,892	,219	,230	,274

Također, ni ovdje ne primjećujemo statistički značajne korelacije u korištenju medija i informisanosti o terorizmu i terorističkim napadima, ni u jednoj državi pojedinačno, odnosno predstavljeno brojčano to izgleda da u Srbiji signifikatnost, odnosno nivo značajnosti iznosi 0.687 ( $\text{sig} > 0.05$ ) u Hrvatskoj 0.381, dok u BiH je to 0.180, odnosno drugačije istaknuto iste su statistički izuzetno male.

## RASPRAVA REZULTATA

Rekapitulirajući ispitivane i dobijene rezultate, s obzirom na postavljene ciljeve rada kao i hipotetički okvir, ukratko ćemo usmjeriti pažnju na objašnjenja tih dijelova istraživanja.

Kada je riječ o prvoj hipotezi koja se tiče spolne strukture i intenzitetu straha od terorizma i terorističkih napada zaključili smo da se ista odbacuje, jer je kod ženskog dijela ispitanika u odnosu na muškarce izražen veći intenzitet straha od terorističkih napada u sve tri države. Parametri potvrđuju da postoji značajna razlika između ispitivanih muškaraca i žena kada je riječ o strahu od terorizma i terorističkih napada. Istraživanje je pokazalo da je pol značajan prediktor straha od terorizma i terorističkih napada, što se podudara sa nalazima iz ogromnog broja istraživanja straha od kriminala. Ženski dio ispitivane populacije u prosjeku osjećaju veći strah, pri čemu je u Srbiji isti najizraženiji, zatim Hrvatskoj i na kraju u Bosni i Hercegovini. Čest strah od terorističkih napada (u Srbiji 8%, u Hrvatskoj 6% ispitanika) teoretski možemo objasniti kroz novum stereotipnog straha, koji je duboko inkorporiran u javnom mnijenju i političkom životu regiona. Naime, česta pojednostavljena stajališta, ali i isključiva razmišljanja prije svega o islamu kao religiji koja pokreće ili promovise terorizam, a zatim i o pripadnicima muslimanskog naroda (jer najbrojniji narod u BiH pripada islamskoj vjeroispovijesti i da upravo zbog toga prijetnje te vrste mogu doći od istih) su jedan od najbitnijih razloga stvaranja i rađanja takve vrste straha. Na taj način od strane spomenutih i u takvoj uvriježenoj atmosferi straha, kod dijela ispitanika iz Srbije i Hrvatske se stvaraju predrasude, a zatim rađa animozitet prema nečemu što mu je potpuno nepoznato ili nedovoljno poznato. Dakle, kako su u prošlosti masmediji konstruirali i stvarali tu famoznu vezu između religije i terorizma, a vremenom svjetski društveni i politički faktori u većini je i prihvatili, kategorički odbacujemo svako povezivanje terorizma sa bilo kojom religijom *per se* (po sebi), jer religija kao takva kroz svoju dogmatsku vrijednost ne podržava nasilje, čak je zabranjuje i osuđuje, a terorizam kao takav je predstavnik najbrutalnijeg oblika nasilja. Takva konstrukcija u stvaranju ekvivalentnosti terorizma sa jedne strane i u ovom slučaju islama kao religije sa druge strane je neprihvatljiva i pogubna.

Govoreći o drugoj hipotezi koja je vezana za godinu studiranja ispitanika (prije svega nas je zanimala kao indirektni pokazatelj informiranosti) i intenziteta straha od terorizma i terorističkih napada, zaključujemo da ni u jednoj državi nema statistički značajne razlike kada je u pitanju intenzitet straha od terorizma i terorističkih napada među studentima u odnosu na godinu studiranja, što ovu hipotezu i dokazuje. Rezultati istraživanja intenziteta straha od terorizma i terorističkih akata među univerzitetskom populacijom su potvrdili pretpostavku o nepostojanju povezanosti između intenziteta straha od terorizma i terorističkih akata i godine studija ispitanika (starosti), jer smo mišljenja da nekoliko studijskih godina razlike, u prenesenom smislu godina starosti ove populacije nema presudan uticaj na osjećaj brige, tj. straha od terorizma i terorističkih napada.

Treća hipoteza u svojoj sadržini se bavi geografskim područjima obitavanja ispitanika i intenziteta straha od terorizma i terorističkih napada istih, gdje možemo zaključiti da postavljenu hipotezu odbacujemo, jer je primjetno da postoje statistički značajne razlike u poređenju između tri države uzajamno kada je u pitanju intenzitet straha od terorizma i terorističkih napada. Ako se za trenutak vratimo na rezultate prve hipoteze, vidljivo je da na intenzitet straha od terorizma i terorističkih napada među studentskom populacijom utiču mnogobrojni činioci, tu spadaju u prvom redu sociodemografska obilježja, kao što su pol, a zatim i geografsko područje obitavanja ispitanika kao još jedan prediktor straha od terorizma i terorističkih napada.

Posmatrano iz ugla četvrte hipoteze koja se tiče korelacije između intenziteta straha i interesa za informacije o terorizmu i terorističkim aktima, a prema rezultatima zaključujemo da nema statistički značajne razlike u intenzitetu straha od terorizma i interesa za informacije o terorizmu i terorističkim aktima, osim u slučaju Bosne i Hercegovine gdje se pokazalo da postoji korelacija koja je statistički značajna. U Bosni i Hercegovini kod ispitanika koji imaju veći strah od terorizma pokazalo se da se isti ujedno više informišu o terorizmu i terorističkim aktima, i taj broj procentualno iznosi oko 3,5 % ispitanika. Ovu hipotezu općenito prihvaćamo, a djelimično odbacujemo kada je Bosna i Hercegovina u pitanju. Postojanje povezanosti između izloženosti različitim medijskim sadržajima o terorizmu i intenziteta straha od terorizma među studentskom populacijom u Bosni i Hercegovini moglo bi se objasniti na način da uticaj koji mediji vrše na svoje konzumente potvrđuje teoriju da u suvremenoj današnjici u većini slučajeva primat je na strani populizma i politikanstva u izvještajima o navedenoj tematici, ali da ne zaboravimo i ekonomski element stvaranja profita. Na intenzitet straha od terorizma i terorističkih napada kod ispitivane populacije u BiH kao što je vidljivo osim nekih sociodemografskih obilježja istih, utiče i korištenje masovnih medija kao izvora informacija o terorizmu i terorističkim napadima. Uzimajući u obzir da je Bosna i Hercegovina izuzetno specifična država u svom društvenom, političkom i sigurnosnom uređenju, a posebno imajući u vidu da je u novijoj historiji države bila nekolicina terorističkih napada i aktivnosti, utoliko više postoji bojazni i straha kod osoba od novih terorističkih napada.

Peta hipoteza ujedno i posljednja ispitala je učestalost korištenja različitih izvora (medija) o terorizmu i terorističkim napadima i povezanosti sa strahom od istog, gdje se uzimajući u obzir interakcijske učinke svih ispitanika u tri države ova hipoteza odbacuje, jer ne postoji korelacija sa korištenjem medija u prikupljanju tih informacija. Naime, izvještaji o terorizmu i terorističkim napadima mogu se javiti u različitim tipovima medija, odnosno televizijskim i radijskim emisijama, kao i u različitim novinskim rubrikama te na Internetu. Aktivno prikupljanje informacija o terorizmu iz aspekta različitih izvora (medija) i odsustvo korelacije između istih, teoretski se može objasniti na način da današnji mediji pojedinačno i isključivo ne dominiraju u medijskom prostoru (kao što je npr. u prošlosti ta popularnost pripadala isključivo TV-u, ili još ranijem periodu radiju). Drugačije rečeno, pojavom masovnosti medija rasla je i konzumentska potreba da se svaki novi medij pokrije u smislu praćenja sadržaja koji su pomenuti proizvodili. Uzimajući u obzir činjenicu da ispitivana populacija starosno pripada mlađem naraštaju, time je njihova znatijelja raspršena na većinu oblika masovne komunikacije, gdje ne postoji isključivo određeni medijski oblik za dobivanje informacije.

Na osnovu navedenog, a kada je riječ o samom empirijskom dijelu istraživanja možemo determinisati spol i geografsko područje obitavanja kao značajan prediktor straha od terorizma i terorističkih napada, ali i ukazati na djelimičnu korelaciju između intenziteta straha i intere-

sa za informacije o terorizmu i terorističkim aktima, odnosno izloženosti različitim medijskim sadržajima o ovoj tematici. Na ovaj način postojeća medijska eksploatacija terorističkih događaja nudi osjećaj uplašenosti, brige, pa i bespomoćnosti i dijelom doprinosi osjećaju nesigurnosti kod osoba. Odnosno, decidnije objašnjeno nalaz je pokazao da strah od terorizma i informisanost nisu u korelaciji kod ispitanika iz Hrvatske i Srbije, ali jesu kod ispitanika u Bosni i Hercegovini, a da je pri tome strah od terorizma veći, jači kod ispitanika iz Hrvatske i Srbije, u odnosu na ispitanike iz Bosne i Hercegovine. Dakle, nalaz ukazuje da se strah od terorizma u Hrvatskoj i Srbiji ne temelji na informacijama koje se dobivaju ili do kojih se dolazi, dok u Bosni i Hercegovini rezultati kazuju da postoji mogućnost da takve vrste informacija imaju uticaja na strah od terorizma. Stoga, ako strah od terorizma i terorističkih akata u Hrvatskoj i Srbiji nije povezan sa informisanošću o terorizmu i terorističkim aktima, onda postoji mogućnost da je povezan sa stereotipima o islamu i muslimanima, kao što je ranije pominjano. U prilog takvoj konstataciji, a šire retrospektivno posmatrajući iz kuta novije povijesne distance nije bilo terorističkih akata u Srbiji i Hrvatskoj (osim jednog terorističkog akta u gradu Rijeci 1995. godine, koji je izvela teroristička skupina sa područja sjevernoistočne Afrike, tačnije Egipta).

## ZAKLJUČAK

Strah od nepoznatog, nepredvidivog terora, jeste u stvari strah od promjena u budućnosti čijim učincima svjedočimo upravo sada. Pojedini navodi kako nam nisu potrebni stvarni teroristi da bi se zajednica osjećala terorizirano jesu ekvivalent prijetnjama od nepoznatog i upozorenja koja se prenose kroz medije i koja su dovoljna da utiču na osjećaj straha ili pak da prestraše javnost.

Furedi u djelu *Politika straha* (2008) se bavi pitanjem kako su političke elite uvelike zaslužne za konfuzno stanje u kojem se i najmanja prijetnja ubrzo pretvara u egzistencijalnu opasnost, za razliku od prijašnjih vremena u kojima su vlade nastojale smiriti prestrašenu javnost (Horvat, 2009). U djelu *Poziv na teror* od istog autora, glavna teza je upravo naš strah od terorizma i ono što odašilje poruku za razvitak još više terorizma. Autor uvjerljivo pokazuje kako u načelu naše (ljudske) reakcije na terorizam povećavaju posljedice samog terorizma, te je u neku ruku čak moguće konstatovati da je terorizam ništa u usporedbi sa našim reakcijama na njega.

Kada je riječ o ovom istraživanju straha od terorizma i terorističkih akata, obzirom na utvrđivanje prevalencije i eventualnih razlika kroz postavljene ciljeve, primjetno je da su određene demografske karakteristike imale snažan uticaj u konačnici, posebno kroz konzumaciju medija kao izvora informacija o terorizmu i terorističkim napadima. Konkretnije u našem slučaju, slijedeći koncept teorije vulnerabilnosti, pokazao je da intenzitet straha od terorizma i terorističkih akata u odnosu na rodne razlike, ima snažan korelat. Kod žena taj strah je izraženiji odnosno viši nego kod muških ispitanika u sve tri države. U prilog dosadašnjih domaćih istraživanja u sferi kriminologije, konkretnije straha od kriminaliteta, a kroz ukazivanje na signifikantne korelacije sa sociodemografskim obilježjima, primjetno je i da u ovom istraživanju kod vulnerabilnih društvenih skupina (žena, starijih osoba, nacionalnih i vjerskih manjina, nezaposlenih i sl.) postoji izražajni strah. To bi se moglo ograničiti i kroz percepciju emocionalnog i kognitivnog u ovom slučaju kod ženske populacije gdje se osjeća veća ugroženost od terorizma i terorističkih akata.

Nadalje, kada je riječ o drugim sociodemografskim karakteristikama pronađene su statistički značajne razlike u intenzitetu straha među ispitanicima s obzirom na područje obitavanja od-

nosno državu studiranja. Može se zaključiti da intenzitet straha od terorizma i terorističkih akata je najizraženiji među ispitanicima u Republici Srbiji, i Republici Hrvatskoj, uzimajući u obzir činjenicu da u dvjema državama nije bilo izravnih terorističkih akata sa posljedicama za razliku od Bosne i Hercegovine gdje smo imali višestruke događaje koji su okarakterizirani kao teroristički akti, odnosno društvu koji trpi tu vrstu izloženosti takvim nasiljem, gdje u najmanjoj mjeri uzrokuje masovnu zabrinutost.

U tom kontekstu, a kroz teoriju kultiviranja mogli bismo manjim dijelom spoznati odgovore na razlike u osjećaju straha od terorizma i terorističkih akata i geografskog područja obitavanja, gdje je viktimološki faktor često povezan sa strahom kada se ispitanici nalaze pod utjecajem informacija koje dobivaju o zločinu putem neformalnih izvora, uključujući i medije.

Govoreći o medijima i njihovim izvještavanjima o terorizmu i terorističkim aktima, istraživanje kazuje da su često i vrlo često izvor informacija masovni mediji poput Interneta, TV-a, novina i dr. S jedne strane, kada je riječ o intenzitetu straha od terorizma i interesa za informacije o istom pokazalo se samo u BiH da kod onih ispitanika koji se više informišu o terorizmu i terorističkim aktima ujedno postoji i veći strah od terorizma i terorističkih napada. Ako mediji samo prenose tačan prikaz terorističkih napada, a pojedinci upotrebljavaju racionalno izračunavanje za procjenu rizika od terorističkih napada, onda je odnos između izloženosti medijskih informacija i percipiranog rizika i straha, sasvim razumljiv ishod. Međutim, ako mediji osjete ili pak prenaglašavaju sa izvještajima o terorizmu, to može povećati percepciju rizika i straha kod populacije. To bi mogli opet dijelom pripisati teoriji kultiviranja. Također, razmatrajući teoriju traženja informacija i teoriju ovisnosti o medijima, općenito posmatrano se da zaključiti da aktivna informiranost nema statistički značajan utjecaj na intenzitet straha od terorizma i terorističkih napada i da ispitanici uzorak nije znatno ovisan o prikupljanju informacija (kada je ova problematika u pitanju), ali da kod ispitanika (u BiH) postoji uzajamna povezanost sa strahom od terorizma s jedne strane i većeg interesa za traženje i prikupljanje informacijama o terorizmu s druge strane putem medija. U našem istraživanom diskursu pretpostavlja se da, ako bi bilo terorističkih napada na mjestu gdje obitavamo ili u neposrednoj blizini terorističkog akta, onda bi se mediji trenutno konzumirali u potpunosti kroz vjerovatnu mogućnost prelaska rubikona pomenute trenutne ovisnosti, da bi se odagnao strah ili smanjila neizvjesnost.

Značajna međusobna povezanost između straha o terorizmu i terorističkih akata i informisanosti iz medijskih izvora (film, novine, Internet, TV, radio i časopis), u našem slučaju nije potvrdila tezu da postoji statistički značajna razlika između ova dva segmenta, iako se naravno kroz rezultate brojčano primjećuju razlike u vrsti korištenja medija (najviše TV, Internet, novine, u odnosu na ostale medije). U prilog tome činjenice nam govore da TV sa svojom trenutnom, živom pokrivenošću i paralelnim vizuelnim i interpretiranim karakteristikama utječe na strah od terorizma. Takvo stajalište se može objasniti kroz teoriju kultiviranja koja ispituje kumulativnu izloženost televiziji i koja pridonosi gledateljskim shvaćanjima društvene stvarnosti, na način koji odražava najstabilnije, ponavljajuće i sveobuhvatnije obrasce slika i ideologija koje televizija predstavlja. Osim toga Internet kao medij također ima specifične elemente i karakteristike u prikazivanju ovakvih dešavanja, posebno imajući u vidu slobodu pristupa i često necenzurirano prikazivanje i izvještavanje o terorističkim događajima.

Rezultati istraživanja su svakako na postavljene ciljeve odgovorili, djelomično i u svezi s teorijama koje se dovode u vezu sa strahom od terorizma, što je razumljivo zbog specifičnosti ispitane populacije. Bez obzira na mjeru u kojoj je zastupljen, pokazalo se da strah od terorizma

i terorističkih akata kao opći konstrukt postoji, zbog čega je važno i dalje provoditi istraživanja u ovom segmentu i pokušavati otkrivati njegovo polje generiranja, posebno imajući u vidu činjenicu da on nije fenomenološki jedinstven, a kako bi se u konačnici mogle razvijati strategije za smanjivanje prisutnosti tog straha. Kao nastavak izrečenog, napomenut ćemo da postoje različita stajališta oko prevazilaženja straha. Naime, prema *teoriji upravljanja strahom* (utemeljitelji Pyszczynski, Greenberg i Solomon) ljudi se od straha od smrti (uzimajući u konkretnom slučaju u obzir da je strah od terorizma ekvivalent strahu od smrti) trebaju štiti uz pomoć kulture i religije, ili pak psiholog i filozof Ernest Becker koji zagovara stajalište izravnog suočenja sa strahom, jer bi se tada puno lakše s njim nosili uz pomoć simboličkih mehanizama kao što su civilizacija, kultura i religija (Becker, 1987).

Osim toga, a kao kratki rezime svega rečenog možemo konstatirati da oslobađanje od strahova mogu se realizirati određenijim i sistematskim uključenjem psihoterapeutskih i drugih zdravstvenih ustanova i njihovim djelovanjem prema osobama koje trebaju takvu vrstu pomoći, ondje gdje postoji motiv i namjera pojedinaca u prevazilaženju takvih problema.

Na kraju bi se trebali osvrnuti i na jedan od ciljeva ovog rada i same konceptualizacije postojanja samostalnosti straha od terorizma i vršenja terorističkih akata kroz pojmovno određenje straha.

Sa stanovišta psihologije strah od terorizma i terorističkih akata je najčešće strah od nečeg nepoznatog i on kao takav predstavlja samo mali dio općeg stanja nesigurnosti pojedinca ili skupine, kao što slučaj u Republici Hrvatskoj ili Republici Srbiji uzimajući u obzir iracionalno određenje straha (odsustvo realne opasnosti), za razliku od ispitanika iz Bosne i Herecegovine, gdje je on (strah) kroz segment racionalnosti (susretanje sa opasnošću) vidljiv i različit. Iracionalni strah za one osobe koji su bili svjedocima ili su na bilo koji način bili direktnije i osobnije upoznati sa terorističkim napadom, jednostavno ne postoji, on je izravan i neprevladan.

Sa sigurnosnog aspekta možemo neosporno konstatirati da na strah od terorizma i terorističkih napada utiču kako demografska obilježja tako i određeni sociološki faktori, ali i individualne razlike kod konzumacije medija u određenim prilikama.

Uzimajući u obzir sigurnosne prilike u kojim obitavamo i širi kut posmatranja možemo dati odrednicu prema strahu od terorizma i terorističkih napada, kada je u pitanju korelat sa interesom za informacije o terorizmu, gdje je isti dijelom konvergentan idući ka jakoj preferenciji za emocionalnu manipulaciju kod osoba. Strah od terorizma i terorističkih napada može biti motivator ponašanja i stavova pojedinaca, gdje isti kroz prizmu sigurnosnih rizika i prijetnji može utjecati na način života (ograničavanje, ponašanje, raspoloženje, nadanje) osobe. Osim toga isti strah može utjecati i na osjećaj nesigurnosti kod pojedinca, uzrokujući mu stereotipno nepovjerenje prema drugima i drugačijima, istovremeno mu dajući ograničavajući faktor u svakodnevnici. Uspjeh terorizma je isprepleten sa strahom, jer nas sami teroristi tjeraju i primoravaju da se upoznamo i suočimo sa istim. Spriječavanje u određenom kontekstu javnosti izlaganju strahu će eliminirati ili djelimično umanjiti ciljeve terorizma. U tom smislu potrebno je kroz socijalnu podršku razviti i osnažiti određeni nadzor nad kriznim situacijama i događajima te vrste, kao odbrambeni segment u sredinama gdje su se desili teroristički akti ili gdje postoji sigurnosna procjena da će se takvi napadi desiti. Takve strategije osnaživanja imaju za cilj maksimizirati resurse društvene zajednice, i uslijed stresnih događaja poboljšati kod pojedinca upravljanje i organizaciju vlastitog života. Vrlo je važno na različitim nivoima pružati objektivne informacije o terorističkom djelovanju ili aktivnostima, a izbjegavati populističko-senzacionalističko

izvještavanje posebno kada se radi o ovim kaznenim djelima. Osjećaj pojedinačne, ali i kolektivne nesigurnosti je prisutan gotovo svugdje u svijetu i kao takvo trebalo bi izazvati dodatnu pažnju i reakciju građana da se uključe u djelovanje kroz organizacije civilnog društva, koje imaju za cilj prevenciju terorističkog djelovanja kroz suradnju sa sigurnosnim organima, kao i pomoći u sektoru koji se bavi pitanjima zdravlja ljudi na način koji im je zakonski predviđen (građanske inicijative, humanitarne akcije, stručno psihološko savjetovalište za ugrožene i sl.).

## LITERATURA

- Al-Badayneh, M., D., Al-Khattar, A., Al Hasan, K., (2011), *Fearing Future Terrorism: Perceived Personal, National, Regional and International Threats of Terrorism*, [http://ikcrsjo.org/docs/Fear\\_of\\_Terrorism.pdf](http://ikcrsjo.org/docs/Fear_of_Terrorism.pdf)
- Altheide, D. L. (2002). *Children and the discourse of fear*. Symbolic Interaction. 25, 229-250
- Ball-Rokeach, Sandra J; DeFleur, ML, (1976), *A dependency model of mass-media effects*. Communication Research. 3 (1): 3–21.
- Baudrillard, J. (2001), *Simulacija i zbilja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Becker, E., (1987). *Poricanje smrti*. Zagreb: Naprijed.
- Brzezinski, Z., (2007). *Second Chance. Three Presidents and the Crisis of American Superpower*. New York: Basic Books.
- Chomsky, N. (2002). *Mediji, propaganda i sistem*. Zagreb: Biblioteka Što čitaš?
- Department of Justice (2015). *Working with victims of crime: A manual applying research to clinical practice (Second Edition)*. Dostupno na: <http://canada.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/victim/res-rech/p6.html>, preuzeto 02.07.2017.
- Dimitrijević, V., (1997). *Strahovlada: ogled o ljudskim pravima i državnom teroru*. Beograd: Dosije.
- Erić, Lj., (2007). *Rečnik straha*. Beograd: Arhipelag.
- Fetters P. (2015). *Raised Afraid: The Media's Influence in Heightened Fear of Terrorism*, Honors Theses. 296. November 16-18, 2015, Eastern Kentucky University
- Furedi, F. (2008). *Politika straha- s onu stranu ljevice i desnice*. Zagreb: Antibarbarus.
- Furedi, F. (2005). *Culture of Fear*. London: Continuum.
- Furedi, F. (2009). *Poziv na teror: rastuće carstvo nepoznatog*. Zagreb: Ljevak.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. i Signorielli, N. (1994). *Growing up with television: The cultivation perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Getoš, A. M. i Giebel, S. (2012). Strah od kriminala među studentima Pravnog fakulteta u Splitu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 49, 3/2012., 533.- 552.



- Glassner, B., (2004). Narrative Techniques of Fear Mongering. *Social Research*; Winter 2004, Vol. 71 Issue 4, 819.
- Goodwin, R., Willson, M., i Gaines, S., Jr. (2005). *Terror threat perception and its consequences in contemporary Britain*, School of Social Sciences and Law, Brunel University, UK, *British Journal of Psychology*, 00, 1–19, BJP 178—19/8/2005.
- Greenberg, H. J., (2006). *Televised News Media Exposure, Fear of Terrorism, and Social Problem-Solving*. A Dissertation to the faculty Of Drexel University.
- Horvat, S. (2009). Prijevod i pogovor- Diskurzivna analiza terorizma. U Furedi, F. (2009). *Poziv na teror*. Zagreb: Ljevak.
- Howie, L. (2005) *Terrorism Threat Perceptions and Workplace Relations*, Australian and New Zealand Academy of Management (ANZAM) Conference Proceedings, December Canberra.
- Howie, L. (2006), *Thought Contagion Theory and Terrorism in the Media*, TASA Conference University of Western Australia & Murdoch University, 4-7 December 2006
- Howie, L. (2006), *Terrorism and the Impact at Work*, Association of Industrial Relations Academics of Australia and New Zealand (AIRAANZ) Conference Proceedings. January Glenelg.
- Hromadžić, H. (2010). Mediji i spektakularizacija društvenog svijeta. *Masmedijska produkcija kulture slavnih, Filozofska istraživanja*, (30), 4, 617-627.
- Husejnofendić, Š. (2011). *Utjecaj medijski posredovanih političkih poruka na rezultate općih izbora u Tuzlanskom kantonu*, Magistrarski rad. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu Fakultet političkih nauka.
- Jojić, Lj., Matasović, R. i sur. (2002). *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- Katunarić, D. (2012). *Carstvo medija: Zbornik tekstova*. Zagreb: Litteris.
- Kesić, T. (1997). *Markentiška komunikacija*. Zagreb: Mate.
- Kovačević, G., Smajić, M., Ahić, J. i Korajlić, N. (2013). Novi koncept razumijevanja odnosa sigurnosti i politike. *Policija i sigurnost*, 22(2).
- Lachlan, K. A., Spence, P. R. i Seeger, M. (2009). Terrorist attacks and uncertainty reduction: media use after September 11. *Behavioral Sciences of Terrorism & Political Aggression*, 1(2), 101-110. doi:10.1080/19434470902771683.
- Lett, M. D., DiPietro, A. L. i Johnson, D. I. (2004). Examining Effects of Television News Violence on College Students through Cultivation Theory. *Communication Research Reports*, 21(1), 39-46.
- Lynch, A. (2002). Evolutionary Contagion in Mental Software' (289-314). U Sternberg, L. & Kaufman, L. (ur.) *The Evolution of Intelligence*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mediacentar Online (2009). *Interview: Vlado Azinović*. Dostupno na: <http://www.media.ba/bs/etikaregulativa-istrazivacko-novinarstvo-novinarstvo-novinarstvo-etika/interview-vlado-azinovic>, preuzeto 19.11.2016.
- Milardović, A. (2013). *Stranac i društvo: Fenomenologija stranca i ksenofobije*. Zagreb: Pan Liber.

- Mišić, V. (2017). *Racionalni vs. Iracionalni strahovi*. Dostupno na: <http://www.vaspsiholog.com/2014/12/racionalni-vs-iracionalni-strahovi/>, 04.03.2017.
- Nellis, A. M. i Savage, J. (2012). Does Watching the News Affect Fear of Terrorism? The Importance of Media Exposure on Terrorism Fear. *Crime & Delinquency*, 58(5), 748-768.
- Nikić, M. (1994). Psihologija straha. *Obnovljeni život: časopis za religioznu kulturu*, 49, 43-67.
- Radosavljević, D. (2009). *Politika i proizvodnja straha*. FPN, *Godišnjak VI DEO: Prikazi*, Beograd.
- Riemann, F. (2002). *Temeljni oblici straha : studija iz dubinske psihologije*. Jastebarsko: Naklada Slap.
- Rondić, A. (2014). *Medijski nastup(ati): Smjernice za rad s medijima*. Sarajevo: Friedrich Ebert-Stiftung (FES).
- Rubin, M. A., Haridakis, P. M., Hullman, G. A.; Sun, S.; Chikombero, P. M. i Pornsakulvanich, V. (2003). *Television Exposure Not Predictive of Terrorism Fear*. Doi 10.1177/073953290302400115
- Sapunar, M. (1998). Novi mediji i novi sustav komuniciranja. *Zbornik radova-Novi mediji*. Zagreb: FPZ i HINA.
- Sparks, C. (2003). „Liberalism, Terrorism and the Politics of Fear“. *Politisc* sv. 23, 3.
- Stangor, C. (2010). *The experience of emotion*. In Introduction to Psychology (523 - 526).
- Šegvić, S. (2009). Antiterorizam u kontekstu borbe protiv organiziranog kriminala. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 46, 4/2009, 667.-685.
- Šijaković, I. i Đukić, N. (2011). Strah od terorizma kao instrument socijalne kontrole. *Zbornik radova - Međunarodna naučno-stručna konferencija „Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa“*, 29-30. mart, Kozara, Viša škola unutrašnjih poslova Banja Luka.
- Todorov, T. (2009). *Strah od barbara: s onu stranu sukoba civilizacija*. Zagreb: Tim press.
- Tomić, Z., (2004). *Političko komuniciranje u izbornim kampanjama u postDaytonskoj Bosni i Hercegovini*, Doktorska disertacija. Sarajevo.
- Thomson, E. A. i White, P. R. (2008). *Communicating Conflict: Multilingual Case Studies of the News Media*. Dostupno na: [http://www.prrwhite.info/prrwhite,%202008%20\(and%20Thomson\),%20Communicating%20Conflict%20\(proofs\).pdf](http://www.prrwhite.info/prrwhite,%202008%20(and%20Thomson),%20Communicating%20Conflict%20(proofs).pdf)
- Victims of Violence (2017). *Terrorism*. Dostupno na: <http://www.victimsofviolence.on.ca/research-library/terrorism/>, 03.03.2017.
- Vićentijević, M. (2012). Medijska etika sagledana kroz prizmu afekata straha i paničnih stanja. *CM: Communication Management Quarterly: Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 23(2012), 37–52.
- Zgrabljić- Rotar, N. (2005). *Mediji - Medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji*. Sarajevo: Media Centar.

### **Acknowledgements:**

This publication has been funded with support from the European Commission European Commission under the Erasmus Mundus project Green-Tech-WB:Smart and Green technologies for innovative and sustainable societies in Western Balkans (551984-EM-1-2014-1-ES-ERA MUNDUS-EMA2)

## **FEAR OF TERRORISM AND TERRORIST ACTS AMONG THE STUDENT POPULATION**

Original Scientific Paper

### **Abstract**

**Reason(s) for writing and research problem(s):** Theoretically and structurally, work is inspired by the author's attempt to scientifically verify whether the amount of fear of terrorism and terrorist acts in the student population has influenced significant differences in the intensity of fear of terrorism and terrorist attacks and the interest for the information about the same (using different types of media as a source of information about terrorism), but also taking into account gender of the respondents, their geographical location and etc.

**Aims of the paper (scientific and/or social):** The paper will try to examine fear of terrorism as such, primarily in Bosnia and Herzegovina, with the primary purpose of devoting greater attention to this issue as a scientific category, in addition to the already existing strategic political or more frequent journalistic sensationalist approach.

**Methodology/Design:** Fundamental methods which represent the basis for this research are the analysis of primary data collected by survey research using the methods of content analysis, description, classification and specialization, comparative method and statistical methods for analysis of empirical data.

**Research/paper limitations:** The limitations of this research may be inflicted by the impossibility of conducting research in more cities, in addition to the research conducted in Belgrade (Serbia), Split (Croatia) and Sarajevo (Bosnia and Herzegovina), but also taking into account the social environment that either has or hasn't been exposed to acts of terrorism or terroristic threats.

**Results/Findings:** The research was conducted at the Faculty of Law at the University of Belgrade (Serbia), Faculty of Law at the University of Split (Croatia), Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies and the Faculty of Political Science at the University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina) on the sample of 1200 respondents, taking into account the local environment of security culture and terroristic threats, opportunities and risks of terrorism in these areas. The results have

shown that gender is a significant predictor of fear of terrorism and terrorist attacks, but also there are statistically significant differences in the intensity of fear of terrorism and terrorist attacks when we compare those three states. In addition, there is no statistically significant difference in intensity of fear of terrorism and interest in getting information about terrorism with exception of the examinees from Bosnia and Herzegovina, as well as there is no correlation with the use of media in gathering information about acts of terrorism.

**General conclusion:** Regardless of its extent, fear of terrorism and terrorist acts exist, and it is therefore important to continue research of this issue.

**Research/paper validity:** The justification of the paper is in the fact that it represents beginning of a scientific research in the local community and will certainly stimulate future research in this area.

**Keywords:** fear of terrorism and terrorist acts, security, student population

#### Podaci o autoru

**Mr. sci. Almir Pustahija**, doktorski kandidat i stručni saradnik na nastavnom predmetu Privatna sigurnost na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E mail: apustahija-ds@fkn.unsa.ba